

Istaknuti Hrvati izvan domovine u novom vijeku

Puljašić, Nataša

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:916872>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-06-14**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Povijest-hrvatski jezik i književnost

Nataša Puljašić

Istaknuti Hrvati izvan domovine u novom vijeku

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2012.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
1. UVOD.....	4
2. POVIJEST I RAZLOZI ISELJAVANJA.....	5
3. HRVATSKI ISELJENICI U AMERICI.....	7
3.1. Prvi hrvatski iseljenici na američkom tlu.....	7
3.2. Dolazak prvih hrvatskih misionara u Ameriku.....	8
3.3. Hrvati u Sjedinjenim Američkim Državama.....	11
3.3.1. Istaknuti hrvatski iseljenici u Kaliforniji.....	11
3.3.2. Istaknuti hrvatski iseljenici u Louisiani.....	12
3.3.3. Istaknuti hrvatski iseljenici u Teksasu.....	13
3.4. Istaknuti hrvatski umjetnici u Americi.....	15
3.5. Hrvatsko-američki književnici i znanstvenici.....	16
3.5.1. Istaknuti hrvatski književnici.....	16
3.5.2. Istaknuti hrvatski znanstvenici.....	17
3.6. Hrvati u Kanadi.....	20
3.7. Hrvati u Južnoj Americi.....	21
3.7.1. Istaknuti hrvatski iseljenici u Argentini.....	21
3.7.2. Istaknuti hrvatski iseljenici u Čileu.....	24
3.7.3. Istaknuti hrvatski iseljenici u Urugvaju i Venezueli.....	25
3.7.4. Istaknuti hrvatski iseljenici u Peruu.....	26
4. TISAK AMERIČKIH HRVATA.....	27
4.1. Radnički pokret iseljenih Hrvata.....	29
4.2. Nacionalni pokret iseljenih Hrvata.....	29
5. HRVATI NA AFRIČKOM KONTINENTU.....	31
5.1. Dragutin Lerman.....	32
5.2. Braća Seljan.....	33
6. HRVATI U EUROPI.....	36
6.1. Istaknuti hrvatski iseljenici u Mađarskoj.....	36
6.1. Gradišćanski Hrvati.....	37
6.2. Hrvati u ostalim europskim zemljama.....	38
6.2.1. Istaknuti hrvatski znanstvenik Ruđer Bošković.....	38

6.2.2.	Istaknuti hrvatski ministar Franjo Kulmer (3. veljače 1806., Zagreb.-16. studeni 1853., Beč).....	40
6.2.3.	Istaknuti hrvatski povjesničar Ivan Črnčić (2. svibnja 1830., Polje-7. siječnja 1897., Rim).....	41
6.2.4.	Istaknuti hrvatski glazbenik Franjo Krežma (2. rujna 1862., Osijek-15. lipnja 1881., Frankfurt).....	42
7.	ZNAMENITI HRVATSKI VOJSKOVOĐE I ČASNICI.....	44
7.1.	Gavro Rodić (13. prosinac 1812., Vrginmost (današnji Gvozd)-21. svibnja 1890., Beč).....	45
7.2.	Josip Maroičić (6. travnja 1812., Svidnik, Ugarska-17. listopada 1882., Döbling).	46
7.3.	Josip Filipović, barun (28. travnja 1819., Gospić-6. kolovoza 1889., Prag).....	48
7.4.	Hrvati kao vojskovođe u turskoj carskoj vojsci.....	50
8.	ZAKLJUČAK.....	51
9.	POPIS PRILOGA.....	52
10.	POPIS LITERATURE.....	53

SAŽETAK

Iseljavanje Hrvata iz domovine nezaobilazan je čimbenik u proučavanju hrvatske povijesti te njenog civilizacijskog i kulturnog naslijeđa. Počeci iseljavanja datiraju još u kraj 15. i početak 16. stoljeća, što je posebno uzelo maha nakon otkrića Amerike 1492. godine, čime započinje razdoblje novoga vijeka. Hrvati su najčešće iseljavali pod pritiskom nepovoljnih političkih i gospodarskih prilika u razvijenije zemlje koje su im pružale utočište i mogućnost zapošljavanja. Do 20. stoljeća Hrvati su najčešće bježali u prekoceanske zemlje pred turskom najezdom ili su migrirali iz ekonomskih razloga kao većina ostalih europskih naroda, dok su krajem 19. i početkom 20. stoljeća sve učestaliji postali politički razlozi. U zemljama primateljicama osnivali su različite kulturne, vjerske i političke organizacije ne bi li očuvali svoj nacionalni identitet. U novim su sredinama hrvatski iseljenici ostavljali kulturne tragove koji su ih istodobno integrirali u nove domove, ali i svjedočili o njihovoj posebnosti. Upravo u takvim prilikama, Hrvatska je svijetu podarila neke od najvećih misionara (Ivan Ratkaj, Ferdinand Konščak, Josip Kundek), znanstvenika (Ruđer Bošković, Nikola Tesla), istraživača (braća Seljan, Dragutin Lerman), vojskovođa (Josip Filipović) i druge istaknute pojedince koji su svojim radom i genijalnošću unaprijedili područja kojima su se bavili. Prema tome, cjelovito sagledavanje hrvatskog nacionalnog identiteta nije potpuno ako se u njega ne uključe iseljeni Hrvati i njihova baština u zemljama u koje su useljavali. Iseljena Hrvatska je druga polovina hrvatskog nacionalnog korpusa po povijesnim, političkim, demografskim i domoljubnim mjerilima.

Ključne riječi: novi vijek, iseljenišтво, istaknuti Hrvati

1. UVOD

Hrvati su jedna od najvećih iseljeničkih skupina u svijetu, stoga svakako zaslužuju biti predmetom proučavanja. Iseljavanje iz Hrvatske događalo se pod izravnim ili posrednim pritiskom nepovoljnih političkih prilika u domovini, a iseljenički valovi bili su usmjereni prema zapadnom svijetu koji je bio politički stabilniji i gospodarski razvijeniji. Iako su se Hrvati uvijek nastojali očuvati u nacionalnom i kulturnom pogledu i nikada nisu izgubili snažan osjećaj za svoju domovinu, uvijek su se ponašali kao lojalni građani zemalja u koje su se doselili. Upravo zbog toga uvijek su stjecali ugled i poštovanje različitih naroda s kojima su živjeli u zajednici. Mnogi su naši iseljenici postigli velike uspjehe na znanstvenom, kulturnom, umjetničkom i političkom polju u tim zemljama i upravo će o njima biti govora u radu i to u okvirima novoga vijeka, za čiji se početak uzima otkriće Amerike 1492. godine, a za kraj početak Prvog svjetskog rata 1918. godine.

Sam rad podijeljen je na deset većih cjelina. Nakon prvoga, uvodnog dijela, iznosi se kratka povijest iseljavanja i razlozi zbog kojih su Hrvati željeli ili bili primorani napuštati svoju domovinu. U poglavljima koja slijede prate se istaknuti hrvatski iseljenici na različitim područjima života i rada, počevši od iseljenika u Americi koji su ujedno bili i najbrojnija iseljenička skupina. Hrvatski iseljenici bili su zastupljeni na područjima Sjeverne i Južne Amerike te su prikazani najistaknutiji pojedinci u određenim zemljama. Kao posebno poglavlje izdvojen je tisak američkih Hrvata i istaknuti pojedinci na tom polju, budući da su oni imali poseban značaj na oblikovanje hrvatske misli u iseljeništvu i predstavljali su jednu od najsnažnijih veza s domovinom. Slijede poglavlja o istaknutim Hrvatima na afričkom kontinentu, kao i u pojedinim europskim zemljama. Posebno je izdvojeno i poglavlje o znamenitim hrvatskim časnicima i slavnim vojskovođama. Budući da ih je zaista bilo mnogo, izdvojeni su oni najistaknutiji. Na samom kraju rada, navedeni su popis priloga i literature.

Kao osnovna literatura za pisanje ovoga rada poslužila je knjiga *Iseljena Hrvatska*, skupine autora: Ivana Čizmića, Marina Sopte i Vlade Šakića te *Hrvati izvan domovine*, Većeslava Holjevca, a neizostavno je spomenuti i *Zaslужni Hrvati XIX. stoljeća*, pretisak knjige *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća* iz 1898. godine, kao i biografske prikaze pojedinih istaknutih ličnosti iz hrvatskog iseljeništva.

Činjenica je da u radu nisu nabrojena sva imena koja svakako zaslužuju biti spomenuta, no osobe koje jesu spomenute najistaknutije su među njima. Naime, radi se o pionirima unutar nekoga područja ili najkarakterističnijim stvaraocima na određenom polju.

2. POVIJEST I RAZLOZI ISELJAVANJA

Hrvati su počeli masovnije iseljavati iz matične zemlje još u 15. stoljeću, a s tom su praksom nastavili sve do današnjih dana, za što su postojali brojni razlozi, od povijesnih i političkih do vjerskih, nacionalnih i ekonomskih, no u početnoj iseljeničkoj fazi presudan je razlog bila okupacija hrvatskih zemalja od strane turske vojske što je utjecalo na daljnja zbivanja i promjene unutar sastava stanovništva Hrvatske, ali i ostalih zemalja. Iseljavanje je u određenim razdobljima imalo takve razmjere da se izvan granica domovine znalo naći i do trećine ukupnog broja stanovnika. Hrvati u početku nisu napuštali samo krajeve koje je okupirala turska vojska već i one koji su s njima graničili zbog učestalih upada. Dok su prva masovna iseljavanja bila posljedica turskih osvajanja, od 16. stoljeća nadalje prevladali su ekonomski i politički razlozi i društvene prilike. Najveći je iseljenički val nastupio krajem 19. stoljeća kada se, završno s početkom Prvog svjetskog rata, iz domovine iselilo gotovo pola milijuna Hrvata, a presudan razlog bile su političke prilike i nagli gospodarski razvoj zapadnih, posebice prekomorskih zemalja, što je privlačilo radnu snagu iz nerazvijenih zemalja na obostranu korist. Zbog takvoga stanja u gospodarstvu, organizirana je posebna akviziterska služba koja je uz pomoć svojih agenata prikupljala jeftinu radnu snagu za rad u Novome svijetu u suradnji s brodarskim kompanijama za prijevoz putnika. U početku su Hrvati odlazili većinom u susjedne zemlje-Italiju, Mađarsku, Austriju, no otkrićem Amerike sve se više njih odlučuje okušati sreću i započeti novi život u novootkrivenim zemljama.¹

Poprilično je teško utvrditi točan broj iseljenika iz razloga što mnoge zemlje, pa tako ni Hrvatska, nisu vodile evidenciju o broju useljenjih, odnosno iseljenih stanovnika i iz kojih su krajeva oni dolazili. Razdoblje masovnijeg iseljavanja počinje 1860. godine i traje sve do Prvog svjetskog rata kada je taj trend prekinut iz očitih razloga. Najveći broj stanovnika odlazio je u SAD koje sve do 1899. godine nisu imale nikakve podatke o narodnostima doseljenog stanovništva, a ne smije se zaboraviti ni velik broj ilegalnih imigranata. Godinu dana ranije, 1898. godine, donesena je banska odredba prema kojoj se, uz ostalu statistiku, treba voditi evidencija o iseljenom stanovništvu. Upravo je zbog navedenih okolnosti nemoguće odrediti točan broj iseljenika, no ono što se sigurno zna jest da je on bio veći nego što ga prikazuje statistika, a ona kaže da se u razdoblju od 1899. do 1913. godine iz Hrvatske iselilo 186 573

¹ Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967., str. 9.-10.

osobe², od čega najviše u SAD. Neslužbeni podatci govore da se barem još dvostruko ljudi iselilo ilegalnim putem.³

Još su ondašnje vodeće političke i društvene strukture uočile opasnost i negativne posljedice masovnog iseljavanja za razvitak hrvatskoga društva. Iseljavanje se od najranijih razdoblja do suvremenog doba odražavalo na cjelokupni život hrvatskog naroda te je, uz ratna stradanja, bio činitelj koji je najviše remetio njegov prirodni demografski razvoj. Trajno ili privremeno iseljavanje Hrvata je kao izrazito intenzivan proces negativno djelovalo na porast stanovništva. Ono što je bilo posebno zabrinjavajuće jest iseljavanje mladog, radno i biološki najproduktivnijeg dijela stanovništva, posebice ako se uzme u obzir da se u matičnu zemlju u prosjeku vraćalo tek jedna trećina stanovništva.⁴

Unatoč navedenim negativnostima, upravo su se među brojnim iseljenim Hrvatima, bilo na privremenom boravku, bilo onih koji su zauvijek ostali vani, mnogi istakli na različitim poljima u javnom životu: gospodarskom, vojnom, političkom, umjetničkom i mnogim drugima i upravo su ti Hrvati služili na čast svom narodu svesrdno pomažući i promovirajući svoju domovinu u svijetu.

² Ovaj broj navodi službena statistika, no njoj se suprotstavljaju podatci o broju iseljenika sakupljeni od različitih parobrodarskih društava. Prema tim neslužbenim podacima, u istom se periodu iz hrvatskih zemalja iselilo preko pola milijuna stanovnika.

³ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 28.-30.

⁴ Ivan Čizmić, Marin Sopta, Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 21.-22.

3. HRVATSKI ISELJENICI U AMERICI

3.1. Prvi hrvatski iseljenici na američkom tlu

Postoji nekoliko različitih teorija o tome kada su se prvi Hrvati doselili u Ameriku, no sve su zapravo samo pretpostavke temeljene na usmenim izvorima i rekonstruirane prema nekim indikacijama, budući da nije bilo dokumentiranih pisanih izvora. Prema nekim izvorima, nedugo nakon otkrića Amerike, već početkom 16. stoljeća, pojedini su Hrvati stekli slavu izvan domovine. Tako se već 1520. godine spominju imena dvojice braće, Mate i Dominka Konkečevića s otoka Koločepa koji su stigli na neki otok u Antilima, tamo se nastanili i ostali više od 30 godina, sve dok nisu zaradili određenu svotu novca (spominje se 12 000 zlatnih dukata) te se nakon toga vratili kući. Neznatno kasnije, 1537. godine, Dubrovčanin Basilije Basiljević doselio se u Peru, zemlju koja je doseljenike, pa tako i Basiljevića, mamila bogatim rudnicima srebra i drugih plemenitih metala. Najpoznatiji od iseljeničkih pionira u Ameriku bio je Vicko Paletin ili Vincentius Paletinus koji je s rodne Korčule najprije otišao put Španjolske, zatim 1530. godine odjedrio u San Domingo da bi svoj iseljenički put završio na Yucatanu, poluotoku u Meksiku, gdje je postao vrlo učenim svećenikom dominikanskog reda. Između ostalog, značajno je naglasiti da se zalagao za pokrštavanje Indijanaca. Najvažnije mu je djelo *De iure belli contra infideles Indiane Occidentalis ad Phillipum II Hispaniae regem*, tiskano 1564. godine. U toj se raspravi na neki način promiče pravo španjolskog kralja da ratuje i tako preobraćuje zapadnoindijske domoroce, no Paletin ipak zagovara humani postupak prema Indijancima. U Americi je djelovao sve do 1570. godine, kada se vratio u domovinu i na Korčuli sagradio dominikanski samostan u kojem je i umro.⁵

S druge strane, Većeslav Holjevac u svojoj knjizi *Hrvati izvan domovine* navodi nekoliko mišljenja od kojih je teško odrediti koje je najvjerođostojnije. Tako spominje Ivana Mladinea i njegovo djelo *Narodni adresar* u kojemu u uvodnoj riječi navodi da je prvo kretanje Hrvata u Ameriku počelo poslije neuspjelog krvavog seljačkog ustanka u Hrvatskoj i Slavoniji 1573. godine protiv feudalne gospode. Ti su događaji bili povod mnogim Hrvatima da pobjegnu u Prusku, a odande su oni i njihovi potomci odlučili otići u Ameriku, tada nazivanu „obećanom zemljom“. Naselili su se, navodno, u Georgiji gdje su uzgajali svilenu bubu. Poslije Građanskog rata u Americi, naselje je potpuno uništeno, a kao spomenik nekadašnjim hrvatskim doseljenicima u Ameriku ostalo je samo groblje. Isti događaj, Stjepan Gaži tumači nešto

⁵ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 26.-27.

drugačije. On kaže da su se Hrvati u Georgiji naselili nešto kasnije, između 1733. i 1741. godine, zajedno s njemačkim protestantima iz Salzburga, gdje su došli njihovi preci u vrijeme kada je reformacija u Hrvatskoj ugušena.⁶

Tvrđnje obojice autora smatraju se poprilično vjerodostojnima zbog količine detalja kojima raspolažu, no teško je ustanoviti koji je u pravu zbog nedostatka pisanih izvora.

Hrvati su i u Kanadi bili jedni od prvih doseljenika. „*Još 1542.-1543. članovi ekspedicije Cartier-Reberval bili su Ivan Malogrudić i Marino Mesalarda. Istraživač Samuel de Champlain pak u svojem dnevniku iz 1604. spominje kako mu je rudar Jakov, slavenskoga podrijetla, pomogao izraditi zemljovid zaljeva Fundi.*“⁷

Postoje brojni podatci o pomorskim ekspedicijama i putovanjima u Ameriku s ciljem trgovanja tijekom čitavog 16., 17. i 18. stoljeća. Neupitno je da se mnogi mornari i trgovci nikada nisu vratili sa svojih putovanja te su se nastanili u Meksiku, Brazilu pa čak i Haitiju i Kubi gdje se 1788. godine spominje nekoliko hrvatskih naselja. Razlog tomu je taj da su Dubrovčani nakon otkrića Novoga svijeta Ameriku vidjeli kao novo tržište i mogućnost velike zarade i počeli su tamo masovnije odlaziti, kako na stranim, tako i na domaćim, dubrovačkim brodovima te su se mnogi u novootkrivenim zemljama i trajno nastanili.

3.2. Dolazak prvih hrvatskih misionara u Ameriku

Misionari su od početaka iseljavanja bili pioniri u širenju učene riječi i organiziranju društvenog i kulturnog života. Jedan od naših prvih misionara bio je isusovac Ivan Ratkaj iz Velikog Tabora, rođen 1647. godine. U rujnu 1680. godine stigao je, preko Veracruza i Mexico Cityja, u Pesiguechicu, u Siera Madre (današnja jugozapadna Chihuahua), gdje je, tijekom svoga misionarskog rada, naučio teški indijanski jezik. Umro je vrlo rano, 1683., u svojoj 36. godini, u misiji u Carichicu, no ono što je posebno sumnjivo je način na koji je umro. Naime, iz više se izvora da pretpostaviti da je Ratkaja otrovao domorodac, nakon što mu je naš misionar zabranio *nemoralne noćne plesove i pijanke*.⁸ Američki povjesničari isusovačkih misija daju mu veoma važnu ulogu u širenju kasnijih misija koje su pridonijele razvoju današnje Kalifornije, iako je Ratkajevo područje djelovanja bio prostor današnjeg Meksika.

⁶ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 16.-17.

⁷ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 27.

⁸ Isto, str. 28.

Misionar Ratkaj nije dospio do današnje Kalifornije, no otvorio je za to put drugim istraživačima. Jedan od njegovih sljedbenika bio je i sunarodnjak, također isusovac, rodom iz Varaždina, Ferdinand Konščak (Fernando Gonzales). Rođen je 1703. godine, a 1730. godine isplovljava iz Cádiz prema Meksiku. Dvije je godine proveo u Veracruzu, no najveći dio svog života odradio je u misiji u San Ignaciju, Kaliforniji. Ondje je živio tipičnim misionarskim životom što mu je ponekad bilo otežano budući da je Kalifornija još bila divlja graničarska zemlja u kojoj su krvave indijanske pobune bile gotovo svakodnevica. Osnova njegove djelatnosti bio je duhovni rad, no obavljao je, uz to, i administrativne poslove te podučavao Indijance raznim vještinama. Nastojao je dokazati da je Donja Kalifornija poluotok, ne bi li potaknuo kopneno povezivanje neplodne Kalifornije s kontinentalnim dijelom. Da bi potvrdio svoju teoriju, krenuo je Konščak u ekspediciju u potrazi za dokazima i to iz Loreta 9. lipnja 1746. godine preko Meksičkog zaljeva sve do rijeke Colorado na sjeveru. Vratio se 25. srpnja sa zemljovidom i zanimljivim dnevničkim zapisima koje je načinio tijekom svog istraživanja, a koji je potvrdio njegove pretpostavke da je Kalifornija poluotok, a ne otok kako se dotada smatralo. Nakon toga, predvodio je još dvije ekspedicije. Rezultate svoga istraživanja poslao je kraljevskoj vlasti u Madrid i oni su nakon brojnih osporavanja prihvaćeni.⁹ Tek nakon njegove smrti tiskana su mu najpoznatija djela nastala na njegovim ekspedicijama: putopis u obliku dnevnika *Apostolices Afanes* i zemljopisna karta *Lower California* koja se upotrebljavala u navigaciji sve do 19. stoljeća.¹⁰ U spomenutim Dnevniciima svojih ekspedicija, Konščak govori o „*geografskim podacima važnim za plovidbu, dakle o zaljevima i mogućim lukama, o dubinama mora uz obalu, o podmorskim i ostalim grebenima i otocima. Daje podatke o smjerovima i jakosti vjetra. Govori o kompasu i opaženim odstupanjima magnetske igle do kojih je dolazilo pod utjecajem »magnetskih bregova«.* U Dnevniciima se često nalaze bilješke o mjerenjima te kako se u podne ekspedicija zaustavljala da bi se promatrala visina Sunca, odnosno izvršila mjerenja, dakako u svrhu određivanja geografskih širina pojedinih mjesta. Osim podataka o pitkoj vodi i pašnjacima zanimali su ga meteorološki i geološki podaci te fauna na kopnu i u moru, pa tako spominje razne ribe, morske vidre, školjke s biserima, ptice, zečeve i ostale životinje. Uvijek je pritom davao točne podatke o mjestima na kojima je izvršio dotična opažanja.“¹¹

Još jedan hrvatski misionar čini važan dio iseljeničke povijesti, a radi se o svjetovnom svećeniku Josipu Kundeku, rođenom 21. siječnja 1809. godine u građanskoj obitelji u Ivaniću

⁹ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 29.

¹⁰ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 18.

¹¹ Vladimir Muljević, *Ferdinand Konščak, istraživač Donje Kalifornije i kartograf*, u: *Kolo*, br. 2, ljetno, 2007.

http://www.matica.hr/Kolo/kolo2007_2.nsf/AllWebDocs/Ferdinand_Konscak_istrazivac_Donje_Kalifornije_i_kartograf (25.5.2012.)

kod Zagreba. Kundek je otputovao u misije u vrijeme masovnijeg iseljavanja Hrvata u Sjevernu Ameriku. Još se kao đak pridružio ilirskom pokretu, objavljivao brojne pjesme i druge radove i vrlo brzo izrastao u priznatog pjesnika da bi 1838. godine otputovao u Ameriku po uzoru na slovenskog misionara Fredricha Baraga. Služio je u biskupiji koja je obuhvaćala cijelu Indianu te dio Illinois, uključujući i Chicago, te je ondje Kundek osnovao misiju Jasper i brinuo se o svim katolicima na tamošnjem području. Do kraja 1839. godine osnovao je čitav novi grad, 19 km južno od Jaspera, nazvan Ferdinand, u čast austrijskom caru, zaštitniku misija, i ondje osnovao crkvu i školu. Godine 1843. osnovao je još jedno novo naselje i župu, nazvanu Celestine, a u jesen 1846. godine i koloniju za njemačke katolike-Fuldu.¹² U studenom se uputio otac Kundek iz New Yorka u Europu, u posjet rodnoj Hrvatskoj, put koji mu je ujedno poslužio za potragu prijeko mu potrebnih svećenika. U Zagrebu je boravio u ožujku 1852. godine, a njegov je dolazak pozdravljen u svim novinama koje su mu odale velika priznanja, kako za misionarski rad u Americi tako i za materijalnu pomoć koju je prikupio za siromašne stanovnike Hrvatske. Josip Kundek preminuo je 4. prosinca 1857. godine nakon teške bolesti u Jasperu, a o značaju njegova lika i djela dovoljno govori činjenica da mu je ondje podignut spomenik te postoji ulica nazvana njegovim imenom.¹³

Kao ilustraciju značaja ovoga istaknutog Hrvata, Ljubomir Antić u svom djelu *Hrvati i Amerika* prenosi razmišljanje jednog američkog povjesničara o Kundeku: „Njegovi naponi ostavili su trajni utisak na južnu Indianu. Da se bavio vojničkom znanostu, taj bi čovjek bio svakako general. U trgovačkom svijetu bio bi industrijski magant. Na vjerskom polju on je bio i jedno i drugo. Nikad nije mario za počinak, nikad nije priznao da je umoran i nije znao što znači riječ „neuspjeh“. U pustoši kotara Dubois uvijek je bio učenjak i pravi gospodin, ono isto što je nekada bio u napučenim gradovima Europe. O njemu se zbilja može i reći: „Tko god ga je poznavao, volio ga je; nitko ga nije spomenuo, a da ga nije pohvalio“¹⁴

¹² Kolonija je nazvana Fulda jer je većina tamošnjih doseljenika bila podrijetlom iz Fulde u Njemačkoj.

¹³ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 30.

¹⁴ Ljubomir Antić, *Hrvati i Amerika*, Hrvatska sveučilišna naknada: Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2002., str. 72.

3.3. Hrvati u Sjedinjenim Američkim Državama

3.3.1. Istaknuti hrvatski iseljenici u Kaliforniji

Prvi Hrvati počeli su stizati u SAD na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, pretežno iz Dalmacije i Hrvatskog primorja i to, kao što je već navedeno, većinom kao pomorci i trgovci. Jedno od najpopularnijih odredišta svakako je bila Kalifornija u koju su najčešće dolazili preko New Yorka ili New Orleansa, odakle su dalje vlakom išli do željenog odredišta. Najčešća zanimanja pridošlih Hrvata bila su vođenje restorana, kavana i trgovina koje su otvarali u San Franciscu, Los Angelesu i ostalim gradovima.¹⁵

Jedan od naših prvih uspješnih poslovnih ljudi na području Kalifornije i susjedne Nevade bio je Dubrovčanin Vincent Milatović. Godine 1859. imao je prodavaonicu alkoholnih pića u San Franciscu, a već četiri godine kasnije, 1863., trgovinu povrćem i alkoholnim pićima u Virginia Cityju da bi svoj poslovni uspjeh zaokružio otvaranjem prve velike trgovine u gradu Reno 1868. godine. Još jedan Dubrovčanin, Nikola Barović, dokazao se na poslovnom planu došavši u Ameriku 1850. godine. Prvi posao bio mu je u Nevadi u rudniku zlata, a već dvije godine kasnije otvara u San Franciscu trgovinu mješovite robe. Poznat je i po svom društvenom radu među Hrvatima. U San Franciscu se vrlo brzo okupio veći broj Hrvata te se javila potreba za osnivanjem njihovog zajedničkog društva što se i dogodilo 17. studenog 1857. godine pod imenom „Slavonic Illyric Mutual and Benevolent Society“. Osim društva, Hrvati su izgradili i vlastito groblje („Slavonic Terra“) te podigli zgradu za održavanje raznih manifestacija.¹⁶

Nakon što su se iskazali u poslovima uslužnih djelatnosti, Hrvati su se počeli baviti uzgojem voća i povrća i to najviše u tri poznate kalifornijske doline: Pajaro, St. Yoquin i Santa Clara Valley. Primjer uspješnog uzgajivača bio je Stjepan Mitrović iz Fresna koji je 1883. godine donio tisuću smokvinih stabljika iz rodne Dalmacije i time, posadivši ih u kalifornijsku zemlju, započeo proizvodnju smokava u Kaliforniji. Njegovi su proizvodi izloženi i nagrađeni prvom nagradom na velikoj izložbi u Chicagu 1892. godine. Mnogi su dalmatinski Hrvati, došavši u Ameriku, nastavili s jednim od svojih najtradicionalnijih zanimanja-ribarstvom te se s pravom nazivaju pionirima suvremenoga ribarstva Kalifornije. Jedan je od razloga njihova uspjeha sličnost jadranske i kalifornijske obale te vrsta ribe koja je prevladavala u tim morima (srdela, skuša, tuna). Zahvaljujući sposobnosti i upornosti, vrlo brzo postali su važan činitelj u

¹⁵ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 33.-34.

¹⁶ Isto, str. 34.

razvoju tamošnje ribarske industrije, posebno u San Pedru gdje su zasjeli na tron po broju brodova i posada, količini proizvodnje i ugledu.¹⁷

Najveće ribarsko poduzeće naših ljudi u San Pedru je „French Sardine Company, Incorporated“ koje je osnovao naš iseljenik s otoka Visa, Martin Bogdanović, a koje je s vremenom postalo i najveća tvornica za preradu i pakiranje srdela i tuna u čitavoj Kaliforniji. „French Sardine Company“ utemeljena je 1917. godine s početnim kapitalom od 10 000 dolara koji se naglo povisio i u roku od 15 godina narastao na vrijednost od nevjerojatnih milijun dolara. Utemeljitelj tvornice Martin Bogdanović koji se u San Pedro doselio 1908. godine, bio je i njezin dugogodišnji predsjednik, a i danas je tvornica u rukama hrvatskih iseljenika.¹⁸

3.3.2. Istaknuti hrvatski iseljenici u Louisiani

Hrvati su se pojedinačno počeli doseljavati u Louisianu veoma rano. Tako jedan francuski list koji je izlazio u Kanadi navodi da je među francuskim Akadijcima naseljenim u Louisiani bio i Georges Mathieu, rođen 1685. godine, koji je bio hrvatskoga podrijetla i jedan od prvih naših iseljenika u Ameriku. Nešto kasnije, 1760-ih godina, spominje se Jerolim Juan Matulić na području Louisiane i na rijeci Brazos u Teksasu, gdje se borio protiv Indijanaca, a u mirno doba im ilegalno prodavao konje i viski zbog čega je i uhićen po nalogu španjolskog guvernera. Još se jedan Hrvat spominje u negativnom kontekstu, kao trgovac robovima, a radi se o stanovitom Marku Iliću 1790. godine.¹⁹

Masovnije su Hrvati počeli stizati u New Orleans početkom 19. stoljeća i to je zapravo najstarija hrvatska naseobina u SAD-u. Hrvati su tamo najčešće stizali austrijskim trgovačkim brodovima, ali su mornari i časnici, vidjevši bogatstvo Amerike, napuštali brodove i ostajali u novoj zemlji. Tamo su u početku otvarali svoje kavane i druge radnje, a kasnije i plantaže, trgovine voćem i povrćem i razne druge obrte. Dva su brodograditelja posebno uspjela razviti posao u novoj domovini: Ivan Foretić iz Biloxija i Valerijan Zuvić, rodnom iz Supetra na otoku Braču, koji je poslovao tako uspješno da je čak i meksička vlada naručivala brodove iz njegova brodogradilišta.²⁰

¹⁷ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 35.-36.

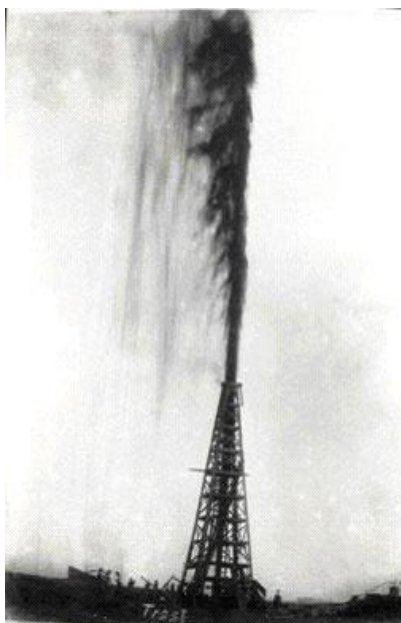
¹⁸ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 80.

¹⁹ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 40.

²⁰ Isto, str. 40.

Naši su iseljenici postigli velike uspjehe kao ribari uzgojem kamenica te lovom i preradom rakova. Bila je to dobra prilika za jednog našeg iseljenika rodom iz Dube na otoku Pelješcu, Luku Jurišića koji je prvi razvio čitavu granu privrede u Louisiani-uzgoj kamenica zbog čega je nazvan „Father of modern Louisiana Oyster Industry“. Nakon njega, Hrvati su postali poznati uzgajivači kamenica, uspjeli su se ne samo održati već i izrazito ekonomski ojačati i zapošljavati nove došljake tijekom desetljeća te ostvarivati milijunsku zaradu.²¹

3.3.3. Istaknuti hrvatski iseljenici u Teksasu

Jedan je Hrvat, točnije Splićanin, uvelike zaslužan za privredni razvoj Teksasa. Radi se o iseljeniku Antunu Lučiću (Antonu Lucasu), čovjeku koji je otkrio prvi veliki izvor nafte na svijetu. Lučić je rođen 1855. godine, no još kao mladić napustio je rodni Split i s diplomom rudarskog inženjera, koju je stekao na tada vjerojatno najboljoj visokoj tehničkoj školi u Monarhiji, Technische Hochschule u Grazu, krenuo u Teksas gdje je radio na rudarskim istraživanjima koji su ga ohrabрили u uvjerenju da u Teksasu ima nafte, unatoč tome što su geolozi osporavali mogućnost akumulacije nafte na solarnim izvorima i u ravnicama Teksasa.²²

Slika 1. Naftni izvor nakon Lučićeva otkrića

Da bi dokazao ispravnost svojih pretpostavki, Lučić je zakupio jedan brežuljak po imenu Spindletop²³ gdje je unatoč brojnim poteškoćama (živi pijesak, podzemna voda i slično), nakon višemjesečnog truda, 10. siječnja 1901. godine, na dubini od 374 metra otkrio naftu. Nakon njegova slavnog otkrića, u samo dvije godine, nastala je prava šuma bušućih tornjeva, a broj stanovnika u Spindletopu, narastao je s 8 000 (1901. godine) na 60 000 (1902. godine). Jedan od najznačajnijih Lučićevih izuma bio je tzv. „Božićno drveće“-mehanizam za kroćenje erupcije

²¹ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 79.-80.

²² Ivan Čizmić, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država: Doprinos u ekonomskom, političkom i kulturnom životu*, Globus, Zagreb, 1982., str. 120.-121.

²³ Spomenuta lokacija nalazi se pokraj američkog grada Beaumonta u državi Teksas, stotinjak kilometara istočno od današnjeg Houstona, u pravcu New Orleansa, blizu obala Meksičkog zaljeva.

nafte, a Darko Žubrinić u svojem članku *History of Croatian Science, 20th-21st centuries* navodi i sljedeće izume koji su i danas u upotrebi: nadzemna metoda vađenja soli iz solnih rudnika, površinsko istraživanje podzemnih naslaga minerala, primjena hidrauličkog rotacijskog stroja za bušenje naftnih bušotina, konstrukcija i primjena protu-povratnog ventila, upotreba gline za bušeeće isplake, konstrukcija protu-erupcijske opreme te projektiranje presjeka bušotine.²⁴

Na spomenutoj lokaciji pronalaska nafte, na mjestu tzv. Lucasovog vrela ili bušotine, podignut je 40 godina kasnije 18 metara visoki obelisk od teksaškog ružičastog mramora, na kojemu je uklesan sljedeći tekst: „*Na ovom mjestu u deset sati i trideset minuta ujutro desetog dana dvadesetog stoljeća šiknuo je mlaz Anthony Lucasa, prvi veliki izvor nafte u svijetu, čime je započela nova era civilizacije.*“²⁵

Umro je u Washingtonu 1921. godine, no Amerikanci su se posmrtno odužili utemeljenjem odlikovanja „Anton Lucas Medal“ koje se dodjeljuje ljudima koji su svojim znanstvenim radom pridonijeli unapređenju tehnike i prakse istraživanja nafte, a na Hrvatima je tek zadatak da Lučiću daju zasluženno mjesto među najvećim znanstvenicima i izumiteljima.

Slika 2. Obelisk visok 18 metara, izgrađen u čast Lučićeva pronalaska

²⁴ Darko Žubrinić, *History of Croatian Science, 20th-21st centuries*, Zagreb, 1995.
<http://www.croatianhistory.net/etf/et22a2.html> (31.5.2012.)

²⁵ Ante Sekso, *Uz stotu obljetnicu prve prave naftne bušotine, Antun Lučić - Lukas, začetnik moderne naftne energetike*, u: *HEP Vjesnik* 120, siječanj 2001., str. 16.

3.4. Istaknuti hrvatski umjetnici u Americi

Slika 3. Operna diva Ilma Murska

Prva hrvatska operna pjevačica koja je svojim glasom osvojila Ameriku bila je Ilma Murska (pravim imenom Ema Pukšec), porijeklom iz Ogulina. Murska je između 1874. i 1875. godine nastupala u newyorškoj Brooklynskoj glazbenoj akademiji te održavala koncerte diljem Amerike: u Bostonu, Chicagu, St. Louisu, Cincinatiju, Philadelphiji, Baltimoreu, Washingtonu i mnogim drugim gradovima, gdje je odreda s oduševljenjem prihvaćana.

O njenoj velikoj popularnosti u Americi dovoljno govori činjenica da je na turneji putovala posebnim vlakom s natpisom „Hrvatski slavuj“. U Americi je gostovala tri puta, a prvo gostovanje trajalo je čak četiri godine. Jedno je vrijeme u New Yorku čak i predavala pjevanje te se u tom periodu, 1889. godine i razboljela zbog čega je bila primorana vratiti se u Europu gdje je iste godine i umrla u Münchenu.²⁶

U New Yorku je 1883. godine nastupio i jedan od najvećih svjetskih baritona toga doba, Josip Kašman, rođen u Malom Lošinj, i to povodom svečanog otvorenja newyorške operne kuće Metropolitan. U istoj opernoj kući tijekom devet sezona oduševljavala je američku publiku Milka Trnina koja je u Europi uživala glas „prvoga vagnerijanskoga soprana“. Newyorški tisak slavio ju je kao jednu od najvećih suvremenih pjevačica koja je s ponosom isticala svoje hrvatsko porijeklo. Nakon što je postigla ogroman inozemni uspjeh, Milka Trnina se 1906. godine vratila u Hrvatsku gdje je 1941. godine i preminula.²⁷

Još jedan značajni hrvatski glazbenik, Louis Svećenski, rodio se 1862. godine u Osijeku. Glazbu je diplomirao na konzervatorijima u Zagrebu i Beču, a već 1885. godine potpisao je ugovor s bostonskim simfonijskim orkestrom kao violinist te došao u Ameriku kao prvi hrvatski glazbeni umjetnik. Pune trideset i tri godine svirao je violu u slavnom Kniesel kvartetu. U

²⁶ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 86.

²⁷ Isto, str. 86.-87.

američkim je glazbenim krugovima uživao veliki ugled kao umjetnik i zaštitnik glazbe, a posebno se istaknuo kao ravnatelj newyorškog Instituta za glazbenu umjetnost te kao jedan od osnivača Curtisova glazbenog instituta u Philadelphiji. Preminuo je 1926. godine.²⁸

3.5. Hrvatsko-američki književnici i znanstvenici

3.5.1. Istaknuti hrvatski književnici

Jedan od najznačajnijih hrvatskih inozemnih književnika svakako je Josip Marohnić za kojega se smatra da je začetnik popularne hrvatske književnosti u Americi. Autor je brojnih almanaha, knjiga, brošura, pjesmarica, rječnika i gramatika, a uz sve to bio je i novinski nakladnik. Objavio je prvu hrvatsku knjigu poezije u Americi, *Amerikanke*. Prvi je u SAD-u objavio englesku gramatiku za Hrvate, kao i veliki englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnik, koji je sastavio hrvatski odvjetnik Francis Bogadek. Marohnićeva *Velika narodna hrvatska pjesmarica* iz 1913. godine „od gotovo 700 stranica prva je antologija umjetničke i pučke poezije u Americi.“²⁹

Godine 1904., dr. Medo Krašić objavljuje zapažen roman *Zapisci* u kojemu opisuje loše prilike s kojima se suočava mlada siromašna hrvatska doseljenica u SAD. Temu hrvatskog iseljeničtva u SAD i povratka u domovinu obradio je i S. R. Danevski 1911. godine u svom djelu *Pripovijesti* koje je u Hrvatskoj bilo izuzetno dobro prihvaćeno. Dobrim putopisom mogu se pohvaliti poznati hrvatski istraživači Brazila i Afrike, braća Mirko i Stevo Seljan, o kojima će kasnije biti više riječi. Njihovo djelo *Kroz pustinju i prašumu* objavljeno je u St. Louisu 1912. godine pod pokroviteljstvom Hrvatskog kulturnog kluba „Zrinski i Frankopan“. Dugogodišnji novinski urednik Stjepko Brozović objavio je knjigu pučkih pjesama o Prvom svjetskom ratu koji je tada bjesnio u Europi, pod naslovom *Ratne pjesme o ratovanju i junaštvu Hrvata*. Tu su još i *Sabrane pjesme* Viktora Vojvodića, zbirka poezije *Sto uzdisaja* (1910. g.), novinara i osnivača hrvatske knjižare u Michiganu, Matije Šojata, *Osvetnici s Jadrana* Ivana Sikočana i slična djela. Sikočan je, inače, 1900. godine doselio u St. Louis te tamo otvorio hrvatsku knjižaru i objavljivao razne knjižice poezije iseljeničkih pučkih pjesnika kao što su Milan Gnjatović, Šime Sinovčić, Toni Lulić i drugi. Značajno je još izdvojiti velikog intelektualca, rodoljuba i

²⁸ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 87.-88.

²⁹ Isto, str. 93.-94.

duhovnog vođu Hrvata Martina D. Krmpotića. Bio je poznat kao veliki ljubitelj književnosti i umjetnosti te je na oba jezika pisao članke o Hrvatskoj i Dalmaciji za *Katoličku enciklopediju*, obradio je povijest Hrvata u Kansas Cityju te opisao život hrvatskih misionara u SAD-u, posebno pionira Konščaka i Kundeka. Osim navedenih, pisani trag u hrvatskoj književnosti ostavili su i Ivan Mladineo sa svojim djelom *Povijest hrvatskog naroda*, zatim Slavko Nemeć koji je opisao povijest Hrvata u St. Louisu i Vjekoslav Meler koji je u Americi pisao zanimljive povjesnice o Hrvatima u Kaliforniji, Chicagu, Michiganu i drugim dijelovima Amerike.³⁰

3.5.2. Istaknuti hrvatski znanstvenici

Hrvatska se, osim već navedenim istaknutim ličnostima na raznim poljima privrede, književnosti, umjetnosti i slično, može pohvaliti i znanstvenikom koji je svojim izumima zadužio cjelokupni američki i svjetski industrijski sustav i kojega i danas mnogi nazivaju najvećim izumiteljem svih vremena. Radi se naravno o Nikoli Tesli, rođenom 10. srpnja 1856. godine u Smiljanu kraj Gospića. „*Radar, radio, neon i drugi oblici plinske rasvjete, fluorescentna svjetlost, struje visokih frekvencija i svi njihovi doprinosi industriji i medicini, bežična telegrafija, sve vrste elektrana, svaki dinamo i svaki motor koji pokreće neki stroj, sve su to spomenici električnoga „raskošnoga genija“ Nikole Tesle.*“³¹ No, krenimo od početka. Po završetku osnovne škole, Tesla polazi nižu realnu gimnaziju u Gospiću do 1870. godine, a zatim i višu u Karlovcu, do 1873. godine. Gimnazija koju je polazio težište je stavljala na matematiku, fiziku i kemiju, s orijentacijom na tehniku, što mu je pomoglo u odluci da studira elektrotehniku. Otac mu je bio pravoslavni svećenik te je htio da Nikola nastavi njegovim putem, no Tesla je pod svaku cijenu želio studirati te 1875. godine upisuje studij na Visokoj tehničkoj školi „Joaneum“ u Grazu, koji zbog nedostatka materijalnih sredstava nije završio. Nakon što mu je 1879. godine umro otac, Tesla ponovno odlazi na studij u Prag, no ponavlja se priča kao u Grazu. Za razliku od prvoga puta, ne vraća se u Gospić nego zapošljava u Centralnom telegrafskom uredu Ugarske vlade u Budimpešti 1881. godine. Ondje, kao zaposlenik Edisonove tvrtke, iznosi prijedlog za poboljšanje telefonske centrale, što je početak Teslina stvaralačkog rada. Zbog neslaganja s nadređenima, mijenja radno mjesto i odlazi u Pariz gdje je boravio dvije godine, a zatim i u Strasbourg gdje je konstruirao svoj prvi motor čiji je rad demonstrirao 1883. godine. S obzirom da nije dobio novčana sredstva za unapređenje motora, 1884. godine odlazi u Ameriku i zapošljava se u tvrtki Thomasa Edisona „Machine Works“ u New Yorku. Nakon što

³⁰ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 93.-94.

³¹ Isto, str. 98.

se s Edisonom sukobio oko korištenja izmjenične struje (Edisonovi strojevi radili su na istosmjernu struju i nije pristajao na kompromise), 1885. godine u New Jerseyju konačno osniva svoju kompaniju i to za proizvodnju lučnica, „Tesla Electric Light and Manufacturing Company“ i ujedno prijavljuje svoj prvi patent u svezi s motorom izmjenične struje. U teškom životnom trenutku, nakon što mu je firma bankrotirala zbog velike ekonomske krize, uspostavlja vezu s A. K. Brownom, direktorom kompanije „Western Union Telegraph“ koji mu daje osnovni kapital za osnivanje „Tesla Electric Company“, u kojoj radi na prototipovima motora. Nakon toga prijavljuje niz od 40 patenata polifaznog sustava, motora generatora, prijenosa i razdiobe električne energije pomoću izmjenične struje i slično. Nakon 5 godina boravka u Americi, postaje njenim državljaninom 1889. godine. O svom radu i otkrićima držao je predavanja diljem Amerike i Europe. U vrijeme takvog velikog uspjeha dogodila se nesreća u kojoj mu je izgorio laboratorij u New Yorku sa svom istraživačkom dokumentacijom i aparatima, 13. ožujka 1895. godine. Teslu je ipak sponzorirao direktor Morganove banke Edward Adams te mu dao sredstva za novi laboratorij čime mu je omogućio nastavak istraživanja.³²

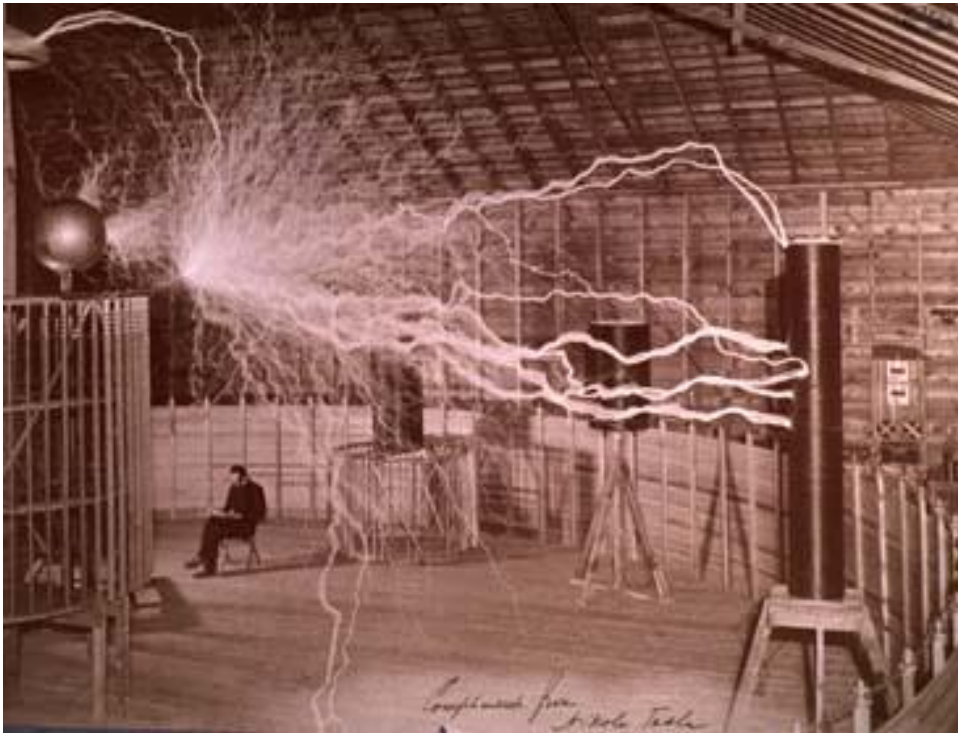
Još kao dječak Tesla je mnogo čitao, a posebno su ga fascinirali i urezali mu se u pamćenje opisi Niagarinih slapova. Maštao je kako će jednoga dana patentirati veliki kotač koji bi ih pokretao. Njegov dječjački san bio je tik do ostvarenja kada se dogodio spomenuti nesretni požar. No upravo zahvaljujući financijeru Edwardu Adamsu koji je ujedno bio i predsjednik kompanije za izgradnju projekta na slapovima Niagare, jedan od najneobičnijih inženjerskih pothvata u povijesti bližio se svojoj realizaciji, a upravo je Tesla bio dežurni genij. Amerikanci su sanjali o tome kako iskoristiti svu tu besplatnu energiju koja svake sekunde protječe ispred njihovih očiju, no nitko osim Tesle nije imao jasnu predodžbu ili sustav kojim bi distribuirali energiju nakon što se ona zarobi. Gradnja elektrane započela je 1890. godine, ubrzo je prvi agregat u elektrani na Niagari stavljen u pogon, a 1896. godine, konačno, i cijela elektrana.³³

U to je vrijeme Röntgen objavio otkriće X zraka, s kojima je kasnije izveo niz pokusa i ispitivanja. Tesla, pritom, daje podatke i upute za cjelokupnu tehniku rentgenskih zraka i započinje seriju patenata koji se odnose na prijenos energije i obavijesti bez žica. Upravo uređaj za prijenos energije i obavijesti bez žica, koji je razvio u Coloradu, Tesla smatra svojim najvećim izumom. Ovaj je veliki znanstvenik izradio i generator srednjih frekvencija koji je mnogo kasnije našao primjenu u pogonu radio stanica i indukcijom grijanju koji se još i danas koristi te

³² Petar Živković, *Hrvatski velikani u prošlosti*, Boida, Osijek, 2006., str. 79.-82.

³³ Dalibor Perković, *Od Smiljana do vječnosti*, u: *I bi svjetlo! Nikola Tesla*, Naklada Zoro, Zagreb-Sarajevo, 2006., str. 52.-54.

patentirao prvo automatizirano vozilo u povijesti-malu podmornicu s daljinskim upravljačem. Broj Teslinih patenata popeo se na preko stotinu.³⁴

Slika 4. Tesla kraj svog uređaja za prijenos energije.

Umro je u New Yorku 7. siječnja 1943. godine, u 87. godini života, a upravo zbog svega navedenog vidljivo je kako je Nikola Tesla bio jedan od najznačajnijih Hrvata izvan domovine te jedan od najvećih istraživača kojemu svijet duguje nebrojeno prvorazrednih znanstvenih otkrića koja svoju primjenu imaju i danas.

Hrvatska se može pohvaliti i mnogim vrsnim liječnicima koji su ostvarili impresivne karijere izvan domovine, no posebno se istaknuo dr. Viktor G. Djurovečki, rođen u Zagrebu 1857. godine, no po doseljenju u Ameriku, 1890. godine, skraćuje svoje prezime u Vecki. Nastanio se u San Franciscu i ubrzo postao jedan od najuglednijih kalifornijskih liječnika i autor brojnih medicinskih knjiga, od kojih je najpoznatija *Alcohol and Prohibition in Their Relation to Civilization and the Art of Living* (Sveza alkohola i prohibicije s civilizacijom i umjetnošću življenja). Suvremenik dr. Veckog bio je još jedan uspješni liječnik, ujedno i političar, aktivist, zagovornik jugoslavenstva i pisac, dr. Ante Biankini, stanovnik Chicaga od 1898. godine gdje je

³⁴ P. Živković, *Hrvatski velikani u prošlosti*, str. 82.-83.

postao nadaleko poznat tamošnjim hrvatskim iseljenicima zahvaljujući svom ugledu kirurga u bolnicama Mercy i Columbus te ugledu profesora na Sveučilištu Northwestern.³⁵

3.6. Hrvati u Kanadi

Hrvati su se u Kanadu počeli useljavati u isto vrijeme kao i u ostale krajeve svijeta, no ono je ipak imalo neke svoje osobitosti. Tako Kanada nije primila velik broj Hrvata u vrijeme njihove najveće migracije (1880.-1914. godine), a velik broj onih koje je primila došli su iz SAD-a. Polovinom 19. st. sudjelovali su u „zlatnoj groznici“ u dolini Fraser Rivera, odakle su stizali pretežno iz hrvatskih naseobina u Kaliforniji, posebice San Francisca. Tako se 30. prosinca 1859. spominje Šime Miletić (Sam Miletich) koji je stigao u Victoriju na brodu *Pacific* i tri godine kasnije ondje otvorio vlastiti saloon. Godine 1861. spominju se i dva broda s hrvatskim imenima, *Ivić* i *Vacorsović* koji su prevozili kopače zlata. Put prema sjeveru postao je još otvoreniji nakon što je Rusija 1867. godine prodala Americi Aljasku za 7 200 000 dolara. U to doba spominju se hrvatski trgovci krznom i drugom robom po Aljasci, među kojima su Karlo Baranović, koji je završio u zatvoru zbog krijumčarenja robe iz tvrtke *Hudson Bay* Indijancima i stanoviti Bošković, koji je u Aljasci kupio 16 000 tuljanovih koža za 6 500 dolara kako bi ih u Victoriji prodao šest puta skuplje.³⁶

Hrvatske ribarske naseobine bile su ustanovljene već 1871. godine, kada je Britanska Kolumbija pristupila Konfederaciji. U tom se periodu spominju Hrvati Tolić i Karompana iz Hrvatskoga primorja koji su ribarili između Seattlea i Victorije, gdje su imali i vlastitu ribarnicu. U istom periodu ribari porijeklom iz Malog Lošinja osnivaju privremeno ribarsko naselje u Port Guiconu, a najčešće spominjana imena su Mate, Marko i Dominik Busanić, Ante Kožulić, Toma Vicević, Ante Vidulić i drugi. Otvaranjem transkanadske željezničke pruge 1885. godine između Montreala i Vancouvera, pojačana je trgovina ribom, posebice veoma cijenjenim lososom, što je dalo novi polet hrvatskoj ribarskoj industriji u Vancouveru, gdje Hrvati do današnjih dana imaju značajnu ulogu.³⁷

Budući da do početka Prvog svjetskog rata nije bilo masovnijeg doseljavanja Hrvata u Kanadu³⁸, ne postoje podatci o posebno istaknutim i zaslužnim Hrvatima na tamošnjem području, osim već navedenih pojedinaca, najčešće u granama trgovine i ribarstva. U kasnijim su

³⁵ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 99.

³⁶ Isto, str. 127.-128.

³⁷ Isto, str. 127.-128.

³⁸ Podatci govore da do 1914. godine nije bilo više od 3000 hrvatskih iseljenika u Kanadi.

razdobljima mnogi Hrvati ostavili traga na području znanosti, umjetnosti i književnosti, no oni ne ulaze u temu ovoga rada, stoga će zasad ostati izostavljeni.

3.7. Hrvati u Južnoj Americi

Iseljavanje Hrvata u zemlje Južne Amerike zbivalo se tijekom triju razdoblja. Postojala je nekolicina pionira koji su se iselili još koncem 18. i početkom 19. stoljeća, no prvi masovniji val iseljavanja uslijedio je krajem 19. i početkom 20. stoljeća; drugi između dvaju svjetskih ratova, a treći nakon Drugog svjetskog rata. U ovome radu bit će prikazan prvi val iseljavanja. Hrvati su se najviše iseljavali u Argentinu, Čile i Urugvaj.

3.7.1. Istaknuti hrvatski iseljenici u Argentini

Hrvati su u Argentinu stigli još u prvoj polovici 18. stoljeća što potvrđuje jedan od prvih doseljenika, hrvatski isusovac Nikola Plantić koji se tamo zatekao još 1748. godine. Obavljao je razne službe, a između ostaloga i predavao logiku na Isusovačkom sveučilištu u Córdobi te obavljao funkciju rektora u Colegio Nacionalu u Buenos Airesu, 1768., prije izгона isusovaca iz Južne Amerike.³⁹

Još je jedan Hrvat ostavio neizbrisiv trag u argentinskoj povijesti. Radi se o građevinskom poduzetniku Buratoviću, rođenom Hvaraninu koji je u Argentinu stigao kao mornar na nekom jedrenjaku. Već 1860. godine on gradi željezničke pruge, ceste, podiže kuće, a što je najvažnije prvi je postavio telegrafsku vezu između Buenos Airesa i Rosarija. Na svim radovima zapošljavao je svoje zemljake, Hvarane, nastojeći im pomoći po dolasku u novu zemlju i olakšati početne iseljeničke probleme u potrazi posla, stana i ostalih potrepština. Kao nagradu za sve zasluge koje je učinio za novu domovinu, Buratović je stekao čin bojnika, a i danas jedan trg u mjestu Rosario de Santa Fe i jedna željeznička stanica nedaleko grada Bahía Blanca nose njegovo ime: Mayor Buratovich.⁴⁰

Prve iseljenike u Argentinu, Hvarane, slijedili su zatim i Hrvati iz drugih krajeva Dalmacije i Hrvatske. Mnogi su se naselili u okolici Barradera, provincije Buenos Airesa, gdje su radili kao iseljenici-zemljoradnici, chacareri⁴¹. Kasnije se Hrvati u većim grupama sele na sjever, u Ramallo, zatim u okolicu mjesta Villa Constitución i Godoy, uz najstariju argentinsku

³⁹ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 160.

⁴⁰ Isto, str. 160.-161.

⁴¹ Chacareri, od *chacras* što je u Argentini označavalo posjed.

željezničku prugu Villa Constitución-Santa Teresa, gdje grade svoje naselje, da bi se na kraju jedna grupa otisnula još dalje, u Acebal, u čijoj su povijesti Hrvati odigrali veliku ulogu. Naime, upravo zahvaljujući njima, Acebal je doživio nagli procvat i veliki napredak. Tako je zabilježeno da su braća Drinković tu otvorila prvi hotel, Hvaranin Antun Vučetić je bio prvi kinematograf, a mnogi su bili članovi općinske uprave, kao npr. Ivan Kokić koji je bio načelnik mjesta Acebal. Godine 1912. otvara se željeznička pruga Rosario-Porto Belgrano i tada Acebal polako gubi na važnosti, a naši zemljoradnici odlaze dalje u potrazi za plodnom zemljom.⁴²

Unatoč tome što su Hrvati u Argentini nastojali održati veze s domovinom osnivanjem raznih društava (1908. godine „Društvo iseljenih Jugoslavena za materinsku riječ“, 1909. godine „Hrvatski sokol“ i slična društva), uvijek su radili za dobrobit i promidžbu zemlje primateljice. U

skladu s tim, svakako je vrijedno spomenuti još neke Hrvate koji su doprinijeli napretku Argentine i zaslužno se upisali u povijest te zemlje.

Jedan je od njih svakako Hvaranin Ivan Vučetić, tvorac daktiloskopije. Ovaj slavni kriminalist i antropolog rođen je 20. srpnja 1858. godine, no slavu je stekao upravo stigavši u Argentinu, zahvaljujući svojim dostignućima na polju kriminalistike i metodi identifikacije, utemeljenoj na otisku prsta, koja je kasnije korištena u čitavoj Južnoj Americi, a i u svijetu. Njemu u čast danas nosi ime jedna policijska akademija pokrajine Buenos Aires i jedan gradić blizu glavnoga grada, „Juan Vucetich“.⁴³

Slika 5. Ivan Vučetić, tvorac daktiloskopije.

Likom i djelom Ivana Vučetića zaslužno se pozabavila i Matica hrvatska i to povodom 150. godišnjice njegova rođenja, projektom „Vucetich“, čija je autorica koncepcije i

⁴² I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 161.-162.

⁴³ D. Žubrić, *History of Croatian Science, 20th-21st centuries*, <http://www.croatianhistory.net/etf/et22a2.html> (31.5.2012.)

koordinatorica povjesničarka umjetnosti Ljerka Galić. Ondje je prikazana iscrpna Vučetićeve biografija i značaj njegova otkrića.

Naime, Ivan Vučetić doselio se u Argentinu 1884. godine te se pridružio najbrojnijoj i jednoj od najstarijih iseljeničkih zajednica na južnoameričkom kontinentu. Ubrzo se zaposlio u Centralnom uredu policije u La Plati, gdje vrlo brzo napreduje i već sljedeće godine postaje šefom Ureda za statistiku. Njegov doprinos svakako je bio najveći na području daktiloskopije. Iako je metoda identifikacije prema otisku prsta postojala otprije, tek je Ivan Vučetić izvršio razvrstavanje otisaka prstiju lijeve i desne ruke po grupama, dao im pripadajuće klasifikacijske oznake i, što je najvažnije, primijenio je svoju metodu u praksi, na temelju slučaja koji je ušao u anale svjetske kriminalistike, u kojem je uz pomoć krvavog otiska na vratima kuće otkrio počinitelja dvostrukog ubojstva. Upravo time je stvorio temelje nove znanosti koju je nazvao daktiloskopijom. Danas je daktiloskopija disciplina kriminalističke tehnike, koja se bavi proučavanjem papilarnih linija, formiranih u raznim oblicima na jagodicama i člancima prstiju, dlanovima i stopalima u cilju identifikacije, dokazivanja identiteta osoba, kao i počinitelja kaznenih djela na temelju ostavljenih tragova papilarnih linija. Uslijedilo je uvođenje njegove metode širom Južne Amerike: Čile, Brazil i ostale zemlje, a ubrzo zatim i u Europi (Norveška, Italija, Francuska, Španjolska) i ostatku svijeta, a 1904. godine objavljuje i svoje najvažnije djelo *Dactiloscopia comparada* u kojem objašnjava svoju metodu. Nakon umirovljenja, Vučetić se posvećuje pisanju knjiga i skupljanju dragocjene znanstvene građe koju poklanja Fakultetu pravnih i društvenih znanosti Sveučilišta u La Plati. Umire 25. siječnja 1825. godine.⁴⁴

Vučetićev doprinos svjetskoj znanstvenoj povijesti daleko je veći od isključivog prepoznavanja na kriminalističkoj razini. Naime, svojim otkrićem primjene otiska prstiju, pretočivši tri slavna daktiliskopska pravila (postojanost, nepromjenjivost i beskonačnu raznolikost) u strogu znanost, Vučetić je dokazao da je sve u životu promjenjivo i obnovljivo, osim otiska prsta, a jedinke mogu biti slične, ali nikada jednake.

Osim Ivana Vučetića, potrebno je spomenuti i Bračanina, Serafina Livačića, koji je zapamćen po tome što je bio glavni suradnik generala Bartoloméa Mitra, jedne od najzanimljivijih ličnosti argentinske povijesti. Dva Hrvata, Jordan Bučić i Dinko Grisogono, bili su ugledni argentinski novinari.⁴⁵

Dva su brata, rođena u okolici Dubrovnika, odigrali veliku ulogu u napretku argentinske industrije. Radi se o Nikoli i Mihi Mihanoviću. Nikola Mihanović krajem 19. stoljeća uveo je prve parobrodarske linije na rijeci Parani i drugim širokim argentinskim rijekama, izgradio je tri

⁴⁴ Ljupka Galić, *Ivan Vučetić 1858.-1925.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2008., str. 22.-52.

⁴⁵ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 163.

brodogradilišta i glasio za jednog od najvećih privatnih brodovlasnika na svijetu. Nikolin brat Miho došao je u Argentinu na njegov poziv 1874. godine, a 1889. godine osniva vlastito parobrodarsko društvo „La Sud Atlantica“. Njegova je tvrtka 1907. godine sagradila luku u Carmen de Patagonesu, pospješivši tako razvitak argentinskog juga. Miho Mihanović je, kao veliki rodoljub, svesrdno pomagao radničke organizacije u Hrvatskoj, a u rodnim Dolima kod Dubrovnika dao je sagraditi dom kulture.⁴⁶

3.7.2. Istaknuti hrvatski iseljenici u Čileu

Najveći broj hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi, uz Argentinu, nalazi se upravo u Čileu. Iako o prvim doseljenicima nemamo pouzdanih podataka, vrijeme njihovog doseljavanja u Čile podudara se s doseljavanjem u Argentinu, dakle četrdesetih godina 19. stoljeća. Budući da se Čile nalazio na obaveznom putu za Kaliforniju kroz Magellanov prolaz, mnogi su naši mornari upravo ovdje započinjali novi život. Prvi poznati Hrvat u tome kraju bio je Petar Zambelić, pomorski kapetan iz Kotora koji je došao 1872. godine da bi istraživao kanale oko Magellanova prolaza. Poslije njega dolaze braća Šimun Ivan i Matija Paravić iz Krasice u Hrvatskom primorju.⁴⁷

Teški gospodarski uvjeti u Dalmaciji natjerali su naše ribare i težake da potraže sreću na nekom drugom mjestu pa su se mnogi odlučili pridružiti rođacima ili prijateljima koji su već bili u Čileu. Naše doseljenike privukla je industrija salitra koja je bila u naglom porastu sedamdesetih godina 19. stoljeća, kao i poljoprivreda, a posebno su se bavili uzgojem raznih vrsta povrća, krumpira i specijalne vrste trave za pašu, čime su udarili temelje poljoprivredi Magallanesa. Jedna od potvrda bila je i zlatna medalja za povrće uzgojeno u Magallanesu, dodijeljena našem iseljeniku Vicku Kusanoviću Mihoviloviću na međunarodnoj izložbi održanoj u Buenos Airesu 1900. godine.⁴⁸

Novinska djelatnost Hrvata također je bila poprilično razvijena u Južnoj Americi što potvrđuje činjenica da je od početka osamdesetih godina 19. stoljeća pa do Prvog svjetskog rata ondje tiskano ukupno četrnaest hrvatskih novina, stoga je neizostavno navesti neke od najznačajnijih urednika i pokretača hrvatskih tiskovina u Čileu.

Prve novine pojavljuju se već 1890. godine, a izdavao ih je Gregorio Sviličić pod imenom *El Yugoslavo en Chile*. Pod uredništvom Ivana Krstulovića, 1902. godine u Antofagasti

⁴⁶ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 163.

⁴⁷ Isto, str. 176.-177.

⁴⁸ Isto, str. 177.

počinje izlaziti list *Sloboda*, prvi list koji se tiska na hrvatskom jeziku. Već je 1899. godine Krstulović iz SAD-a naručio 150 000 ondašnjih kruna vrijednu opremu za modernu tiskaru da bi krajem 1900. Imprenta Dálmata (Dalmatinska tiskara) bila potpuno postavljena i uređena za tiskanje prvih brojeva *Slobode* 1902. godine. Za vrijeme Prvog svjetskog rata vodeći listovi bili su *Domovina*, urednika Luke Bonačića Dorića i *Pokret*, urednika Matije Škarnića, novinara i vlasnika jedne od najmodernijih tiskara u Antofagasti. Ovi su listovi otvoreno zagovarali borbu protiv Austro-Ugarske i zalagali se za ujedinjenje jugoslavenskih zemalja.⁴⁹

3.7.3. Istaknuti hrvatski iseljenici u Urugvaju i Venezueli

Unatoč činjenici da se radi o najmanjoj južnoameričkoj državi, Urugvaj je primio popriličan broj hrvatskih doseljenika u prošlosti. Prvi se doseljenici spominju još u drugoj polovini 18. stoljeća i to pomorci koji su napuštali mletačke i španjolske brodove da bi ostali u Južnoj Americi. Najstarije svjedočanstvo o tome datira iz 1790. godine, a radi se o oporuci Šimuna Matulića u kojoj navodi da dolazi iz Postira na otoku Braču. Definitivno najuspješniji Hrvat u Urugvaju je Filip Lukšić, također porijeklom Bračanin, iz Sutivana. U Urugvaj se doselio 1837. godine i osnovao brodarsko poduzeće koje se s vremenom razvilo u najpoznatije poduzeće za spašavanje brodova na južnom Atlantiku. Uspješan očevo biznis naslijedila su i nastavila Lukšićeva djeca koja su od 1880. do 1913. godine sudjelovala u više od 200 spašavanja. Braća Antonio i Mateo Lukšić su, nakon 40 godina rada, 1913. godine posjedovali 17 parobroda i 92 teretna broda.⁵⁰

Hrvati su u Venezuelu počeli doseljavati pojedinačno. U prvim fazama doseljavanja važno je spomenuti tek elektroinženjera Josipa Maurovića koji u Venezuelu stiže 1906. godine vezan ugovorom koji je potpisao s dr. Ricardom Zuloagom da u Maracayu podigne tvornicu papira. Nakon početnog zamaha, Maurović osniva vlastitu tvrtku i prvi je u Venezueli počeo uvoziti elektromotore, automobile i razne druge strojeve.⁵¹

⁴⁹ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 182.-183.

⁵⁰ Isto, str. 185.

⁵¹ Isto, str. 186.

3.7.4. Istaknuti hrvatski iseljenici u Peruu

Doseljavanje Hrvata u Peru bilo je individualnog karaktera sve do druge polovine 19. stoljeća kada u tu zemlju pristiže veći broj Hrvata iz Dalmacije i Hrvatskog primorja. Prvi su, kao i u većinu drugih zemalja, dolazili mornari i trgovci. Iako su se vrlo rano počeli doseljavati, do Prvog svjetskog rata nije bilo puno Hrvata u Peruu⁵², a smatra se da ih se najviše doselilo između 1850. i 1875. godine te 1910. i 1914. godine i to najviše u pokrajine Lima, Callao i Pasco. Hrvati su bili najuspješniji na području trgovine, poljoprivrede te se uključuju u poslove eksploatacije kaučuka. Budući da se suvremeni Peru tek počeo oblikovati, dobrodošli su bili svi koji su mogli pridonijeti napretku zemlje. Prvi Hrvati koji su ostavili traga u peruanskoj privredi bili su Tomas Darić koji već 1856. godine trguje salitrom s Europom te Miko Bakula koji 1866. posjeduje tvornicu leda. Ističu se još prezimena kao što su Antoncich, Galovich, Melosevich i drugi za koje se navodi da su bili voditelji infrastrukturnih objekata. Od naših građevinara istaknuo se Miguel Percovic koji gradi mnoge ceste, dok Carlos Antonio Antich gradi željezničke pruge. Upravo u šumama Perua umro je 1913. godine poznati svjetski putnik i istraživač Mirko Seljan, o kojemu će biti riječi nešto kasnije. Kada je već spomenuta tema istraživanja, nemoguće je ne istaknuti sina hrvatskih iseljenika Augusta Kardica koji je istraživao rijeku Amazonu, posebno kraj oko jezera Lauricocha te iznio teoriju o prapovijesti Perua ili Germana Stiglica, također hrvatskog sina koji je početkom 20. stoljeća organizirao ekspediciju u Amazonu te izradio prvi geografski leksikon Perua u četiri sveska.⁵³

⁵² Brojke kažu da ih nije bilo više od tisuću.

⁵³ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 188.

4. TISAK AMERIČKIH HRVATA

Tisak je oduvijek bio najdostupniji, najbogatiji i relativno pouzdan izvor vijesti iz društvenog, ekonomskog i političkog života. Posebnu je vrijednost imao u životima iseljenika, vječito željnih vijesti iz rodnoa kraja za koje su često bili zakinuti. U novoj su sredini novine pisale o zbivanjima u domovini gdje je sloboda tiska bila na poprilično niskom nivou. Iseljenička publicistika počela je izlaziti osamdesetih godina 19. stoljeća, a listovi su sadržajno bili raznoliki i objavlivali su od političkih članaka do osvrtu na određena socijalno-prosvjetna događanja kao i članke vezane za događaje u domovini.

Važno je navesti neke od hrvatskih iseljeničkih listova, kao i njihove idejne pokretače. Tako su hrvatski iseljenici u SAD-u pokrenuli 1885. godine u San Franciscu list *Slavenska sloga*, zatim je Juraj Skrivanić, rodom iz Korčule, 1891. godine počeo izdavati list *Napredak* u Hobokenu (New Jersey). U Chicagu je 1892. godine počeo izlaziti list *Hrvatska zora* koji je pokrenuo Janko Kovačević, rodom iz Karlovca, no list nije bio kratkog vijeka za razliku od listova *Chicago* i *Sloboda*, pokrenutih od strane Nikole Polića.⁵⁴

Hrvatski iseljenici koji su se nastanili u Pittsburghu i okolici također se mogu pohvaliti velikim brojem intelektualaca koji su organizirali društveni život i pokrenuli izdavačku djelatnost koja se razvijala u uskoj suradnji s domovinom. Jedna od istaknutijih ličnosti u povijesti hrvatskog iseljeničtva bio je i Zdravko Mužina, jedan od rijetkih intelektualaca koji je već izgrađen došao u Ameriku. Godine 1893. on dolazi iz Chicaga u Pittsburgh te 1. siječnja 1894. godine počinje izdavati novine *Danica* u kojima svojim člancima ukazuje na potrebu organiziranja hrvatskog iseljeničtva i osnivanja društva. U suradnji s još nekoliko iseljenika (Patar Pavlinac, Franjo Šepić i drugi) već je 14. siječnja osnovao prvo hrvatsko radničko društvo u cijeloj Pennsylvaniji pod nazivom „Hrvatsko radničko potporno društvo dr. Ante Starčević“.⁵⁵

Za život hrvatskih iseljenika veoma je značajna inicijativa koja se javila 1894. godine o potrebi formiranja sveopće, snažne i utjecajne organizacije svih iseljenih Hrvata u SAD-u. Zdravko Mužina shvatio je važnost stvaranja takve organizacije zbog nemogućnosti manjih organizacija da udovolje potrebama svojih članova i na njegovu je inicijativu, kao predsjednika Hrvatskog radničkog potpornog društva „Starčević“, sazvana 2. rujna 1894. godine konferencija kojoj su prisustvovali i ostali predsjednici šest manjih potpornih društava i zajedničkim snagama utemeljili „Hrvatsku zajednicu“ (danas „Hrvatska bratska zajednica“), najznačajniju organizaciju

⁵⁴ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 118.-120.

⁵⁵ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 89.-92.

Hrvata u Americi. Za razvijanje društvenog i kulturnog života hrvatskih iseljenika u Pittsburghu i okolici svakako je najzaslužniji upravo Mužina koji je u svojim novinama *Danici* redovno pratio rad „Hrvatske zajednice“ i kroz svoje članke ostavio dragocjen dokument za shvaćanje prilika pod kojima je osnovana ova organizacija. Njen zadatak bio je boriti se za prava tamošnjih iseljenika, no na gotovo svim konvencijama govorilo se i o zbivanjima u Hrvatskoj i potrebi da se pomogne svom narodu.⁵⁶

Hrvatski iseljenički tisak na viši je nivo podigao Franjo Zotti sa svojim *Narodnim listom* koji je počeo izlaziti 1895. godine, a već je tri godine kasnije postao prvi hrvatski iseljenički dnevni list u SAD-u. Zottijev list pred sam Prvi svjetski rat i za vrijeme njegova trajanja zalagao se za rješenje hrvatskog pitanja u sklopu Austro-Ugarske Monarhije zbog čega je bio u žestokom sukobu s projugoslavenskim orijentiranim listovima hrvatskih iseljenika u SAD-u. Zotti je po još nečemu bio iznimna pojava u hrvatskom iseljeništvu. Naime, osim *Narodnog lista*, posjedovao je mnogo drugih novina i banaka, kao i parobrodarske agencije u New Yorku, Chicagu i Pittsburghu, a jedno je vrijeme čak kontrolirao i Narodnu hrvatsku zajednicu kojom je predsjedao od 1906. do 1908. godine. Upravo kada se činilo da je najjači, iznenada je bankrotirao, oštetiivši tisuće hrvatskih štediša koji su kod njega držali novac što je izazvalo velik skandal čija pozadina nikad nije otkrivena. Zottija se napadalo sa svih strana, no on je bankrot opravdavao naglom gospodarskom krizom koja je zahvatila SAD u kojoj su stradale mnoge druge banke.⁵⁷

Vrlo je utjecajan bio i list *Hrvatska sloboda* Nike Graškovića koji je počeo izlaziti 1902. godine u Chicagu te *Hrvatski svijet* osnovan u New Yorku 1908. godine. Novine je pokrenuo bankar Franc Sakser, a urednikom imenovao Ivana Krešića. Spomenute novine postale su glavnim glasnikom novoosnovane političke organizacije Hrvatski savez 1912. godine te nositelj nacionalne borbe u iseljeništvu za oslobođenje od Austro-Ugarske i ujedinjenje hrvatskoga naroda s ostalim južnoslavenskim narodima i u skladu s time mijenja ime iz *Hrvatski svijet* u *Jugoslavenski svijet* 1917. godine.⁵⁸

⁵⁶ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 94.-96.

⁵⁷ Lj. Antić, *Hrvati i Amerika*, str. 237.-238.

⁵⁸ I. Čizmić, M. Sopta, V. Šakić, *Iseljena Hrvatska*, str. 120.-122.

4.1. Radnički pokret iseljenih Hrvata

Budući da su iseljenici koji su odlazili u Ameriku u želji za boljim životom i zaradom većinom bili seljaci i radnici, po dolasku u „obećanu zemlju“ susreli su se s mnogobrojnim problemima specifičnim za naše ljude. Hrvati su tamo obavljali teške fizičke poslove, uskraćeni za mnoga socijalna i druga prava. To je ukazivalo na potrebu osnivanja vlastitih radničkih udruženja. Iako je u SAD-u postojao američki sindikalni pokret koji je štitio radnike pojedinih struka, naši radnici koji su bili nekvalificirani, nisu imali pristup u njegove redove. U takvim prilikama javila se ideja o osnivanju radničkih novina koje bi bile službeno glasilo radničkog pokreta. Na iseljeničke vapaje odgovara mladi grafički radnik iz Zagreba Milan Glumac. Još je kao dječak čitao naprednu štampu, a u zrelijim godinama postajao je sve aktivniji u borbi za radnička prava. U srpnju 1907. godine Glumac je stigao u Pittsburgh odakle se zaputio u Chicago i za iseljenike organizirao nekoliko javnih političkih skupova. Iste godine 25. prosinca štampan je prvi broj prvih radničkih novina na hrvatskom jeziku. Taj će datum sigurno ostati zapamćen u povijesti hrvatskog iseljništva jer je osnutkom radničkih novina iseljenički radnički pokret sebi stvorio temelje na kojima će se desetljećima osnivati njegova borba. Novine su dobile ime *Radnička straža*, a urednik je bio pokretač Milan Glumac. Upravo je on svojom energičnošću i jakom voljom uvelike pridonio osvještavanju radničkih prava za čiju je dobrobit posvetio čitav svoj rad. Zbog vrlo oštih kritika i beskompromisnosti stvorio si je žestoke neprijatelje, no Glumac je ostao nepokolebljiv i moralno hrabrio radnike u svim njihovim nastojanjima. Nažalost, zbog svog zdravstvenog stanja (bolovao je od tuberkuloze), nije izdržao takav tempo rada i početkom siječnja 1914. godine umire u Indiani.⁵⁹

4.2. Nacionalni pokret iseljenih Hrvata

Paralelno sa širenjem radničkog pokreta među našim iseljenicima, 1911. godine javila se ideja o osnivanju još jedne organizacije, ovoga puta nacionalno-političke čiji bi cilj bio pomagati borbu za slobodu što ju je hrvatski narod vodio u staroj domovini. Nositelj te ideje bio je hrvatski svećenik Niko Gršković, rodom iz Vrbnika na otoku Krku, koji je u to vrijeme vršio dužnost urednika *Zajedničara*, službenog glasila Narodne hrvatske zajednice. Tijekom čitave 1911. godine, *Zajedničar* je donosio članke u kojima se propagira osnivanje „Hrvatskog saveza“, a akciji se u proljeće 1912. godine priključuje i Ivan Krešić, urednik *Hrvatskog svijeta*,

⁵⁹ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 124.-127.

novina hrvatskih iseljenika koje su izlazile u New Yorku. U srpnju 1912. godine u *Zajedničaru* je izašla službena objava i poziv hrvatskim iseljenicima na osnivačku skupštinu „Hrvatskog saveza“ kojem bi na čelu bili Gršković kao predsjednik odbora, a Krešić kao tajnik. U međuvremenu je Gršković odbio ponuđenu funkciju pa je predsjednikom izabran Josip Marohnić koji je iste godine izabran i za glavnog predsjednika Narodne hrvatske zajednice. Svrha „Hrvatskog saveza“ koja je jasno određena i izrečena na osnivačkoj skupštini bila bi „*hrvatski narod duševno, moralno, politički i društveno uzgajati i pridizati, kako ne bi podlegao u borbi za samoodržanje, već bi stajao u redu s inim naprednim zemljama kao ravni ravnima.*“⁶⁰ „Hrvatski savez“ i njegovo službeno glasilo *Hrvatski svijet* djelovalo je kao nacionalna organizacija koja je radila na jačanju antiaustrijskog stava kod hrvatskih iseljenika. Gotovo svi naši iseljenici slagali su se s idejom o stvaranju nove zajedničke države Jugoslavije što su i potvrdili na Prvom jugoslavenskom narodnom saboru kojim je predsjedao don Niko Gršković, a održan je u ožujku 1915. godine, kao i na onima koji su uslijedili u studenom i ponovno godinu kasnije. Navedeni su sabori bili značajne manifestacije za veliku većinu jugoslavenskih iseljenika jer su oni tom prigodom izrazili svoje težnje za slobodom i želju za nezavisnom državom. Iako je među iseljenicima dolazilo do razilaženja po pitanju uređenja buduće države (Hrvati su tražili republiku, a veći dio srpskih iseljenika monarhiju s dinastijom Karađorđevića na čelu) s obzirom na okolnosti nisu postojale bolje mogućnosti za rješenje problema.⁶¹

Postojali su još brojni hrvatski iseljenički listovi vrijedni spomena kao i njihovi pokretači i urednici, no zbog njihova velikog broja, često loše kvalitete, kratkog izlaženja i političke motiviranosti nemoguće bi ih bilo sve nabrojiti, stoga su navedeni najznačajniji i najčitaniji listovi.

⁶⁰ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 129.

⁶¹ Isto, str. 131.-134.

5. HRVATI NA AFRIČKOM KONTINENTU

Isti razlozi koji su odveli naše ljude u potrazi za zaradom u zemlje „Novoga svijeta“ preko Atlantika doveli su Hrvate, pretežno iz Dalmacije i Hrvatskog primorja, i na „Crni kontinent“, Afriku. Hrvatski su iseljenici odlazili u predjele u kojima se najviše tražila radna snaga i u kojima je bila najveća mogućnost zarade. Tako su se prvi Hrvati uputili u Afriku prilikom izgradnje Sueskog kanala 1859. godine, gdje su se pokazali kao izuzetno marljivi i izdržljivi radnici. Izgradnja kanala trajala je punih deset godina i privukla je mnogobrojnu radnu snagu iz različitih europskih zemalja., no upravo je hrvatski poduzetnik Lončarić imao čast minom razbiti posljednju stijenu koja je razdvajala Crveno i Sredozemno more prilikom svečanog otvorenja kanala 17. studenog 1869. godine.⁶²

Naši su iseljenici stvorili svoja trajna naselja diljem Egipta: u Aleksandriji, Kairu, Port Saidu i Suezu. Radili su kao mornari, tvornički radnici, bavili se ribarstvom i trgovinom. Hrvati su se naselili i u Južnoafričkoj Uniji, pretpostavlja se oko 1885. godine u Capetownu i Kimberleyju gdje se spominje ime Nikole Stipića, jednog od naših prvih iseljenika koji se tamo doselio sa skupinom od desetak Hrvata iz Dalmacije koji su radili u rudnicima dijamanata. Otada se sve više Hrvata naseljava u Južnoj Africi. Često su radili na izgradnji željezničkih pruga, primjerice na onoj od Capetowna prema unutrašnjosti, ili u rudnicima zlata u okolici Johannesburga. Tek su se pojedini iseljeni Hrvati uspjeli materijalno izdići iznad prosjeka pa je tako poznato da su tri rudnika zlata bila u vlasništvu naših iseljenika: u Pietersburgu koji je pripadao braći Grusel, zatim u Bulawayu u vlasništvu Tasila Rukavine dok je treći pripadao iseljeniku Diccu Filipu, rodom iz Hercegovine. U povijesti Johannesburga ostalo je zapamćeno ime našeg iseljenika Jeroma Jerića, vlasnika sanatorija i zavoda za istraživanje tropskih bolesti, naročito onih kojima je uzročnik cece-muha. Ime Korčulanina Stipana Lebedina koji se doselio 1900. godine također će ostati zapamćeno u afričkoj povijesti, budući da je, radeći kao rudar, otkrio dotada nepoznat dragi kamen „Emerol“ koji daje jači i ljepši sjaj od dijamanta. Budući da su pojedini predjeli južne Afrike bogati prirodnim nalazištima ovoga kamena, ovakvo otkriće značilo je doprinos bogatstvu te zemlje.⁶³

⁶² V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 241.

⁶³ Isto, str. 244.-246.

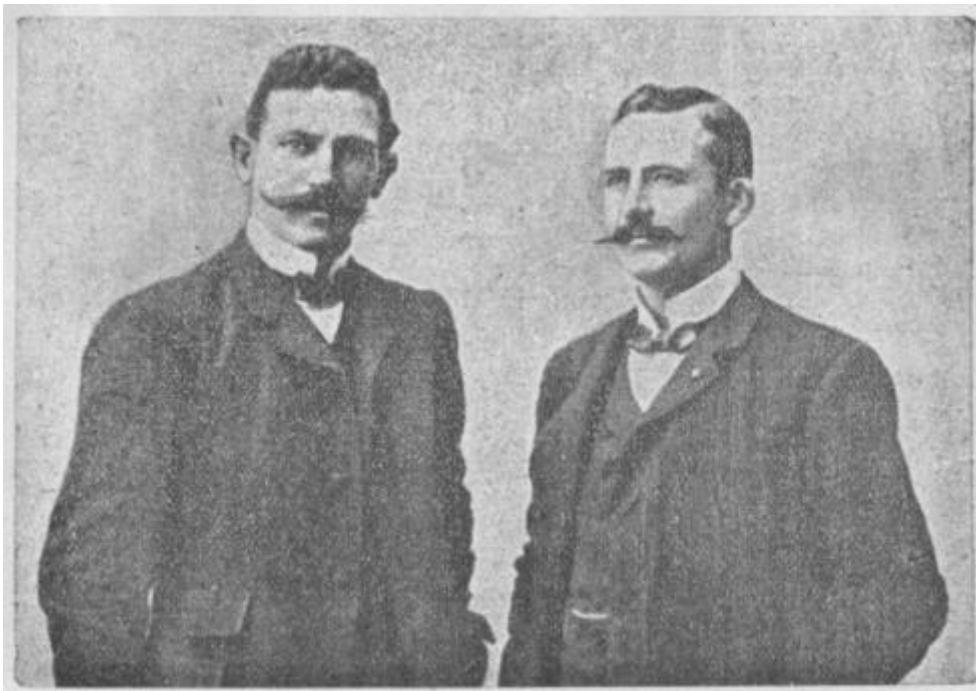
5.1. Dragutin Lerman

Na zemljovidima Afrike iz sredine 19. stoljeća gotovo trećina „crnog kontinenta“ bila je predstavljena bijelom mrljom i opisom-„terra incognita“ ili nepoznata zemlja. Ta „bijela mrlja“ pretežno se odnosila na ekvatorijalnu Afriku, poglavito na zavalu rijeke Kongo. Taj se dio naziva još i „najmračnija Afrika“. Upravo u taj dotada nepoznati dio kontinenta uputila se 1882. godine povijesna ekspedicija na čelu sa škotskim misionarom H. M. Stanleyjem, a u kojoj je sudjelovao i Hrvat, Požežanin Dragutin Lerman. Osim što je bio članom Stanleyjeve ekspedicije, Dragutin Lerman bio je važan i kao potpisnik dokumenta kojim se na Berlinskom kongresu 1884.-1885. godine utemeljuju granice države Kongo. Suvremenici ga opisuju kao izrazito humanog, volio je domoroce i čak naučio njihov jezik kako bi razumio običnoga čovjeka, na što su mu oni uzvratili nazvavši ga Ango-Ango što znači dobar čovjek-prijatelj. U njegovim *Pismima iz Afrike* iz 1889. godine saznajemo da je u tom periodu istraživao divljinu i prašume oko rijeke Vambe i močvarno područje oko rijeke Lukungo. Lerman je, iako je većinu života proboravio daleko od domovine, uvijek bio izraziti rodoljub, o čemu svjedoči činjenica da je najljepše slapove na rijeci Kwilu, pritoku Konga, nazvao i u skicirani zemljovid upisao kao-Slapove Zrinski. Nakon 14-godišnjeg teškog rada u Kongu, Lerman se vraća u rodnu Požegu, no njegov nemirni duh istraživača odveo ga je u rudarsko mjesto Kreševo u Bosni gdje su tamošnji ljudi bili opsjednuti pronalaskom zlata i srebra. Ondje, iscrpljen teškim radom, Lerman, često nazivan i hrvatskim Kolumbom Afrike, iznenada umire 12. lipnja 1918. godine.⁶⁴

⁶⁴ Mirko Brazda, *Dragutin Lerman (1864.-1918.): istraživač nepoznate Afrike*, u: *Matica*, br. 12, 2004., str. 56.-57.

5.2. Braća Seljan

Nemoguće je govoriti o poznatim Hrvatima izvan granica domovine, posebno na afričkom kontinentu, a da se ne spomenu slavni Karlovčani, istraživači, braća Mirko i Stjepan Seljan. Mirko Seljan rodio se 4. lipnja 1871., a Stjepan 19. kolovoza 1875. godine. Njihova putovanja počela su 1898. godine kada je Mirko stigao u Rusiju, točnije Petrograd, gdje je radio u jednom građevinskom poduzeću. Većeslav Holjevac u svojoj knjizi *Hrvati izvan domovine* navodi da je Mirko iz Petrograda stigao pješice u Pariz za 95 dana te se po povratku u Karlovac dogovorio s mlađim bratom Stjepanom da krenu u svijet. Njihova su istraživanja započela u Africi gdje su stigli preko Aleksandrije. Ondje su sudjelovali u nekoliko ekspedicija, posebno u ekspediciji grofa Leontijeva. Braća su uvježbavala jedinice Negusa Menelika II koji je Mirka čak imenovao svojim generalom. Jedna od najopasnijih ekspedicija bila im je ona prema jezeru Viktoriji. Nakon boravka u Africi, braća se vraćaju u rodni Karlovac gdje su održali nekoliko predavanja, no u domovini se nisu duže zadržali. Već 1903. godine stižu u Južnu Ameriku, gdje su imali potporu brazilske vlade za svoja istraživanja. Najviše su istraživali brazilske prašume i to mjesta gdje nitko prije njih nije kročio, kao i rijeku Paraguaj.⁶⁵

Slika 6. Braća Mirko i Stjepan Seljan

⁶⁵ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 19.

Godine 1912. braća se razdvajaju. Stjepan pritom kreće u Sjevernu Ameriku da bi se u Chicagu bavio financijskim poslovima ekspedicije, a Mirko kreće na novu ekspediciju u kojoj je htio istražiti mogućnost povezivanja obale Tihog i Atlantskog oceana rijekom Amazonom. Upravo ta ekspedicija bila je kobna za njega i njegovog pratioca i obojica pogibaju pod nepoznatim okolnostima 1913. godine. Sumnjalo se da su ubijeni od strane Indijanaca, no budući da im se jednostavno gubi svaki trag, takve teorije nisu bile dokazive. Ostaci ovih velikih istraživača pronađeni su tek mjesecima kasnije i točan uzrok smrti nikada nije utvrđen.⁶⁶

U svome djelu *Mirko Seljan-snovi istraživača*, Mladen Postružnik navodi sedam pretpostavki, odnosno mogućih načina na koje je Mirko Seljan mogao skončati:

1. DOMORODAČKA PRETPOSTAVKA: Mirko Seljan ubijen je od strane lokalnih domorodaca ne bi li oni spriječili prodor bijelaca, kojima je cilj gradnja prometnica, naseljavanje i eksploatacija tamošnjeg rudnog i prirodnog blaga, u svoje krajeve.
2. NARKODILERSKA PRETPOSTAVKA: Mirko Seljan ubijen je jer je ušao na teren kojim vladaju uzgajivači droge te se našao na putu njihovih interesa. Ova je pretpostavka manje vjerojatna jer je u ono vrijeme proizvodnja kokaina bila legalna.
3. PRETPOSTAVKA ŽRTVE: Seljana je ubila njegova pratnja zbog pljačke i pohlepe te želje da se sami izbave iz pogibije u koju ih je on kao vođa tjerao pod teškim uvjetima ekspedicije (nabujale rijeke, bolest, glad, nedostatak čiste vode).
4. PRIRODNA PRETPOSTAVKA: Mirko Seljan umro je svladan iscrpljenošću, bolešću, od ugriza nekog insekta ili životinje.
5. MISTIČNA PRETPOSTAVKA: Mirko Seljan ubijen je jer je došao do velikog i vrijednog otkrića koje je u njegovih pratioca izazvalo pohlepu ili praznovjerje.
6. FANTASTIČNA PRETPOSTAVKA: Sastoji se od nekoliko fantastičnih priča u koje ni sam Postružnik ne vjeruje. Naime, desetak godina nakon Mirkove pogibije pronađeni su u Brazilu neki crteži s njegovim potpisom što je dovelo do pretpostavke da se proglasio mrtvim te nastavio živjeti na drugom području pod drugim imenom. Postoje i priče koje Mirkov nestanak pripisuju otmicama ljudi i raznim praznovjernim pojavama, no one nisu nimalo dokazive.

⁶⁶ Aleksandra-Sanja Lazarević, *Braća Seljan na Crnom i Zelenom kontinentu*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., str. 117.-118.

7. AUTODESTRUKTIVNA PRETPOSTAVKA: Temelji se na ideji da je Mirko Seljan, suočen s nemogućnošću prijelaza nabujale rijeke i svladavanja teške konfiguracije te razočaran s evidentnim neuspjehom, izvršio samoubojstvo.⁶⁷

Stjepan Seljan ostaje nakon bratove smrti u Južnoj Americi baveći se i dalje istraživačkim radom. Umro je u Brazilu 1936. godine. Braća Seljan objavili su brojne putopisne crtice na različitim jezicima te nekoliko većih spisa, a zbirke predmeta materijalne kulture domorodaca u Etiopiji i Južnoj Americi darovali su Etnografskom muzeju u Zagrebu.⁶⁸

⁶⁷ Mladen Postružnik, *Mirko Seljan-snovi istraživača*, Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Karlovac, 2006., str. 46.-48.

⁶⁸ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 19.

6. HRVATI U EUROPI

6.1. Istaknuti hrvatski iseljenici u Mađarskoj

Hrvati naseljeni u Mađarskoj nazivaju se Bunjevcima, Šokcima i dijelom Gradišćanskim Hrvatima. Radi se o izrazito homogenoj skupini koju ni stoljeća ni vješte asimilatorske metode, kombinirane s pritiskom i terorom, nisu mogle uništiti.

Posebno nepovoljne prilike zavladaše u Mađarskoj nakon revolucije 1848. godine kada je nacionalna svijest Mađara sve više dolazila do izražaja, a novoprobudeni se nacionalizam negativno odrazio na vojvođanske Hrvate koji su suočeni sa sve snažnijim pokušajima mađarizacije stanovništva. Takvo stanje trebalo je odlučne, sposobne i učene ljude koji će stati na čelo tamošnjih Hrvata i organizirati otpor protiv mađarizacije i sistematski rad za nacionalnu obranu. Na čelo preporoda stao je jedan od najaktivnijih Bunjevaca, Ivan Antunović. Svoje poglede o položaju Bunjevaca i Šokaca i o njihovoj budućnosti Antunović je iznio 1882. godine u svojoj *Raspravi o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* koja je ujedno i najpoznatija knjiga o njima i njihovu odnosu prema južnoslavenskom nacionalnom pitanju. Kao glavnog predvodnika u ujedinjenju južnih Slavena Antunović je smatrao katoličku crkvu. Da bi svoje ideje približio svim hrvatskim iseljenicima u Mađarskoj 1870. godine u Kaloči pokreće i uređuje *Bunjevačke i šokačke novine*, a pet godina kasnije, nakon što su prestale izlaziti, izdaje *Bunjevačku i šokačku vilu*. Njegov primjer slijedili su i drugi kulturni radnici pa tako Karlo Miladinović 1872. godine pokreće političko-zabavni list *Misečna kronika* u Subotici, zatim Milo Mandić 1874. list *Neven* u mjestu Kačmaru i mnogi drugi. To je Mađare potaklo da vrše još veći pritisak na hrvatske iseljenike jer su shvatili da bi Antunovićev kulturno-književni pokret mogao prerasti u nacionalno-politički. Hrvati su svoju borbu nastavili i to kako su najbolje znali u ondašnjim prilikama - prosvjetom, kulturnim udruženjima te novinama i knjigama.⁶⁹

Prvi bunjevački kulturni radnici bili su franjevci koji su došli s glavnim valom bunjevačkih doseljenika u 17. stoljeću i u novoj domovini nastavili rad svojih prethodnika u Dalmaciji te Bosni i Hercegovini. Ne može se govoriti o životu i radu Bunjevaca i Šokaca, a da se ne navedu neki od najznačajnijih Hrvata koji su se u Mađarskoj istakli na kulturnom polju. Stariji pisci poput Mihajla Radnića, Antuna Josipa Knezovića, Josipa Jakšića i drugih pisali su i objavljivali djela uglavnom crkvenog smjera, no Grgur Peškalić (1755.-1809.) prvi unosi u bunjevačku književnost djela svjetovnog karaktera, od kojih je najpoznatije *Dostojna plemenite*

⁶⁹ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 283.-285.

Bačke, pisano u desetercu. Još jedan Grgur, Čevapović napisao je *Memoria gentis Illiricae*-Pismenik za ilirski narod. Radi se zapravo o podacima za povijest Bunjevaca, no oni nisu tiskani. Osim već spomenutog velikog borca za prava vojvođanskih Hrvata Ivana Antunovića, još je jedan veliki rodoljub dao doprinos povijesti vojvođanskih Hrvata. Radi se o Pavlu Kujundžiću (1859.-1915.), autoru rasprave *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*, izdanoj 1914. godine u Subotici u kojoj Kujundžić traži uvođenje hrvatskog jezika u pučke škole te tvrdi da su Bunjevci ogranak hrvatskog naroda, a bunjevački jezik naziva hrvatskim. Augustin i Lazar Mamužić bili su istaknuti politički i kulturni radnici veoma zaslužni za okupljanje hrvatskog naroda u borbi za hrvatski identitet i jezik. Augustin je bio inicijator osnivanja Kola mladeži i zalagao se za uvođenje hrvatskog jezika u škole, a Lazar je bio gradonačelnik Subotice u periodu od 1884. do 1901. godine. Značajno je još spomenuti poznate publiciste Miju Mandića, Ivana Petriša i Antu Miroljuba Evetovića.⁷⁰

6.2. Gradišćanski Hrvati

Gradišćanski su se Hrvati iselili iz Hrvatske tijekom 16. stoljeća u vrijeme ratova s Turcima i to iz područja južno od Karlovca, iz Pounja, Cazinske krajine i današnjeg Korduna u područja današnje Austrije, Mađarske i Slovačke. Najviše ih ima u Gradišću (Burgenlandu), austrijskoj pokrajini duž austro-mađarske granice. Hrvati su u Austriji, kao i u Mađarskoj, bili podvrgnuti snažnoj denacionalizaciji, no odupirali su joj se snažnim otporom, čvrstinom i jakim nacionalnim osjećajem, kao i kulturnim radom, pisanom rječju u knjigama i novinama. Već je u prošlosti kod Gradišćanskih Hrvata bila razvijena lirska narodna poezija. Prvi poznatiji pisac Gradišćanskih Hrvata bio je Ivan Kitonić, autor više djela iz pravne struke na latinskom jeziku. Franjevac Pavao Senkvičaj napisao je 1677., osim djela na latinskom jeziku, i *Zrcalo sv. Bonaventure* na hrvatskom jeziku. Na približavanju književnog jezika Gradišćanskim Hrvatima 70-ih godina 19. stoljeća radili su Ivan Mušković, Mate Karan, Gašpar Glavanić, Ivan Brlaković i Miho Naković, a najpoznatiji među književnicima bio je Mate Meršić Miloradić. Godine 1910. pokrenute su i novine na hrvatskom jeziku u kojima su objavljivane pjesme, crtice i putopisi.⁷¹

⁷⁰ V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, str. 295.-296.

⁷¹ Isto, str. 301.-304.

6.3. Hrvati u ostalim europskim zemljama

Kao što je već spomenuto, Hrvati su bili i do današnjih vremena ostali izrazito iseljenički narod, stoga gotovo da i nema zemlje u Europi gdje se nisu naselili i ondje dali svoj doprinos za njezin razvitak, no budući da je ovaj rad ograničen razdobljem Novoga vijeka, navest će se još nekoliko najistaknutijih hrvatskih iseljenika, pionira u svome području djelovanja.

6.3.1. Istaknuti hrvatski znanstvenik Ruđer Bošković

Ruđer Bošković, jedan od najistaknutijih hrvatskih i svjetskih znanstvenika, fizičara, astronoma, matematičara, geodeta, filozofa i pjesnika, rođen je u svibnju 1711. godine u Dubrovniku. Osnovno je školovanje Bošković započeo u Dubrovniku u isusovačkom kolegiju, ističući se od samih početaka marljivošću i intelektualnošću. Sa četrnaest godina poslan je na školovanje u Rim, u glasoviti Collegium Romanorum (Rimski kolegij), u kojemu se također istaknuo. Studirao je retoriku, filozofiju i teologiju. Od 1733. godine predavao je gramatiku u Rimu, a 1735. godine upoznao se Newtonovim djelom. Njegov je prvi znanstveni rad bio iz astronomije, o sunčevim pjegama, nakon čega su uslijedili radovi o polarnoj svjetlosti i kometima. Bošković je ujedno i proučavao kriterije za vrstu staze nebeskih tijela te je utvrdio da je novootkriveno nebesko tijelo (Uran) planet. U sklopu astronomije bavio se i problemima optike i poboljšanja optičkih sprava te je izumio kružni mikrometar. Zahvaljujući svojoj sposobnosti i svestranosti, vrlo je brzo dospio na glas kao svjetski stručnjak te boravio u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Engleskoj, Nizozemskoj, Turskoj i ostalim europskim zemljama. Godine 1740. postao je lektor na kolegiju matematike u Rimu, a 1774. godine preselio se u Pariz gdje je srdačno dočekan kao veliki svjetski znanstvenik, unatoč činjenici da Parižani nisu bili skloni jezuitima. Ondje piše brojne radove iz optike i astronomije, no put ga dalje odvodi u Englesku.⁷²

Iako Boškovićev rad obuhvaća brojna znanstvena područja, njegov je najvažniji doprinos onaj shvaćanju strukture tvari i teoriji sila. Polazišta su za njegovu teoriju načela jednostavnosti i sličnoznačnosti (analogije) u prirodi i načelo neprekidnosti (kontinuiteta). Tako se, prema Boškoviću, tvar sastoji od tvornih (fizičkih) točaka koje su jednostavne, nedjeljive, međusobno odvojene i bez ikakvih struktura, a ishodište su sila koje djeluju u prirodi. U mehanici je promicao gibanje materijalne točke, a u geofizici istraživao polarnu svjetlost, plimu i oseku.⁷³

⁷² P. Živković, *Hrvatski velikani u prošlosti*, str. 71.-72.

⁷³ Isto, str. 73.-74.

Bošković je čitav život bio poprilično boležljiv, a nakon godina napornog rada, razum ga je prestajao služiti. Umro je 13. veljače 1787. godine od upale pluća u Milanu, a pokopan je u crkvi Santa Maria Podone. Iako je većinu života proveo izvan domovine, uvijek je bio vezan za rodni Dubrovnik, obavljajući za njega diplomatske poslove, stoga ne čudi da je njegova smrt u rodnome gradu proglašena danom žalosti. Za života je Bošković objavio oko 80 knjiga i radova iz različitih područja znanosti, a njegovim su imenom nazvana razna društva i institucije.⁷⁴

Slika 7. Spomen-ploča Ruderu Boškoviću u Parizu

⁷⁴ P. Živković, *Hrvatski velikani u prošlosti*, str. 74.

6.3.2. Istaknuti hrvatski ministar Franjo Kulmer (3. veljače 1806., Zagreb - 16. studeni 1853., Beč)

Baruna Franju Kulmera krasi titula prvog hrvatskog ministra. Ranu je mladost proveo u Zagrebu, no već s osam godina dolazi na školovanje u bečki Terezijanum gdje je i ostao nakon završenog studija prava. Sudjelovao je na požunskom saboru u pratnji grofa Reviczkyja od 20. listopada 1832. do 8. svibnja 1836. godine, nakon kojega se vraća u rodni Zagreb kao predsjednik banskog stola. Za vrijeme boravka u Beču barun se nije pretjerano zamario odnosima unutar Hrvatske, no po dolasku zatiče Hrvatsku u jeku ilirizma koji predvode njegov rođak grof Janko Drašković i ujak grof Jurica Oršić. Kulmer im se, pod utjecajem bečkih krugova u kojima je odrastao, a koji su nastojali ugasiti ilirski pokret, nije pridružio. Ponovno je sudjelovao na požunskim saborima 1839./40. godine te 1841./42. i 1843./44. godine. Kada se na posljednjem saboru Hrvatima pokušao nametnuti mađarski pred latinskim jezikom, ilirci su oštro protestirali, a Kulmer je po prvi puta počeo osjećati „*svoje narodno dostojanstvo*.“⁷⁵ Po ponovnom povratku u domovinu, Kulmer je sve više dolazio u doticaj s najznačajnijim političarima onoga doba: Metelom Ožegovićem, biskupom Haulikom, Nikolom Zdenčajem i drugima. U razdoblju između 1844. i 1847. godine stupio je u kontakt i s glinskim pukovnikom barunom Josipom Jelačićem, a vjeruje se i da je odigrao veliku ulogu u imenovanju Jelačića hrvatskim banom 22. ožujka 1848. godine. Kulmer je sudjelovao i kao Jelačićev savjetnik u banskoj konferenciji te mu pomagao u donošenju brojnih odluka zahvaljujući svome iskustvu i vezama među najvišim krugovima na dvoru. Kada je 2. prosinca 1848. godine došlo u Olomucu do smjene vlasti te je na čelo države zasjeo Franjo Josip, Jelačić je postao guvernerom Rijeke i Dalmacije, a Kulmer ministrom bez lisnice kao zastupnik hrvatskih interesa u ministarstvu kneza Schwarzenberga. Upravo s toga radnog mjesta Kulmer je supotpisao carsko pismo datirano 12. prosinca 1848. godine u kojem se hrvatskom narodu izriče zahvala za vjernost te se iskazuje carska naklonost i milost. U domovini su ovo imenovanje i čast dočekani s ovacijama. Jedna od teških Kulmerovih zadaća bilo je sudjelovanje u izradi novoga ustava koji pak nikako nije mogao zadovoljiti Hrvate, a ni ostale zemlje kojih se ticao. Oktroiranjem novoga ustava od 4. ožujka 1849. kao i njegovim dokinućem 31. prosinca 1851. godine ostao je Kulmer silno razočaran. Naime, dokinućem ustava završila je Kulmerova misija u Schwarzenbergovom kabinetu te je on 22. siječnja 1852. godine odstupio. Već u ljeto 1851. godine pojavili su se kod

⁷⁵ *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Tiskara Rijeka, 1992., Franjo Kulmer

Kulmera prvi znakovi živčane bolesti kojoj je i podlegao u 47. Godini, 16. studenoga 1853. godine.⁷⁶

Hrvati će mu ostati na neki način zahvalni na tome što je, unatoč činjenici da je odgojen u tuđem duhu i kulturi, prepoznao svoj nacionalni identitet i nastojao mu se prikloniti ostvarujući narodne težnje.

6.3.3. Istaknuti hrvatski povjesničar Ivan Črnčić (2. svibnja 1830., Polje - 7. siječnja 1897., Rim)

Među zaslužne povjesničare 19. stoljeća osobito se ističe dugogodišnji upravitelj hrvatskoga zavoda sv. Jeronima u Rimu, dr. Ivan Črnčić. Rođen je 2. svibnja 1830. u selu Polje na otoku Krku, kao dijete siromašnih roditelja. Odmalena se pokazao sposobnim za nauke pa je, nakon što je u 15. godini izgubio oba roditelja, uz pomoć svećenika dobročinitelja, nastavio školovanje u gimnaziji u Rijeci, gdje se pokazao iznimno uspješnim te je nastavio svoj put u Senju, zatim u Gorici, gdje je stupio u sjemenište. Već u to vrijeme pisao je članke za časopise *Neven* te slovenske *Novice*. Godine 1858. zaređen je za svećenika te iste godine poslan u Beč gdje se pripremao za doktora teologije. Tri godine kasnije nakratko se vraća na rodni Krk gdje je radio kao tajnik tadašnjem krčkom biskupu Ivanu Vitezoviću, no ubrzo, zahvaljujući svojoj uzoritosti i marljivosti, po želji biskupa Strossmayera, dolazi na mjesto ravnatelja zavoda sv. Jeronima, gdje ostaje od 1863. godine sve do svoje smrti. Črnčić je čitavo vrijeme svoga boravka u Rimu radio na unapređenju i promidžbi hrvatske kulture i literature. Jedan od njegovih najvećih doprinosa svakako je rad *Krčke starine* iz 1865. godine, objavljen u časopisu *Književnik*, gdje je Črnčić prvi gotovo u potpunosti pročitao glagolski natpis urezan u ploču na crkvi sv. Lucije u Baškoj iz 1101. godine, u kojoj se spominje hrvatski kralj Zvonimir. Crkvena je povijest također od 1867. godine bogatija za Črnčićevu knjigu *Najstarija povijest krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji*. Znanost mu je posebno priznanje odala za izdanja *Popa Dukljanina ljetopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku* iz 1874. godine te *Assemanovo izborno enangjelje* štampano *latinskim slovima* u Rimu 1878. godine. Od iznimne su važnosti Črnčićeve rasprave o glagoljici koja je jedno od središta njegova autorskog interesa, uz ostale hrvatske starine, posebno na svom rodnom Krku. Do same smrti, Črnčić je bio glavnim posrednikom između mnogobrojnih hrvatskih i slavenskih učenjaka te rimskih knjižnica. Njegov značaj bio je cijenjen jednako u slavenskim i rimskim krugovima te se u nekoliko navrata očekivalo da će postati krčim biskupom, no protivnici su mu zamjerali što je na

⁷⁶ *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Franjo Kulmer

glasu kao fanatični Hrvat. Umro je u Rimu 7. siječnja 1897. godine, a svu životnu ušteđevinu ostavio je svom rodnom Krku za stipendije. U hrvatskoj i svjetskoj znanosti ostat će zapamćen kao vrsni književnik, svećenik i borac za hrvatska prava.⁷⁷

6.3.4. Istaknuti hrvatski glazbenik Franjo Krežma (2. rujna 1862., Osijek - 15. lipnja 1881., Frankfurt)

Franjo Krežma rođen je u Osijeku 1862. godine, no već 1866. obitelj se seli u Zagreb, gdje je Krežma u vrlo ranoj dobi pokazao talent za glazbu zbog čega ga je otac već kao šestogodišnjaka poslao na poduke iz glazbene teorije i guslanja. Svoj prvi koncert Krežma je održao već 1870. godine u Sisku i tom prigodom očarao sve prisutne. Godinu poslije uslijedio je koncert u Zagrebu koji je odredio cijelu njegovu karijeru. Naime, uspjeh je bio toliko velik da su nakon toga roditelji poslali devetogodišnjeg Franju u bečki konzervatorij gdje mu je učitelj bio ugledni profesor guslanja Heisler. Krežma je u Beču ostao pune 4 godine i u svim je predmetima napredovao nevjerojatnom brzinom. Konzervatorij je završio 1875. godine kao trinaestogodišnjak, ali sa svjedodžbom potpune umjetničke zrelosti. Još tijekom školovanja, za vrijeme školskih praznika, Krežma je priređivao koncerte po domovini, zajedno sa sestrom koja je također bila iznimno glazbeno talentirana. Nakon završenog školovanja, prvi veliki koncert priredili su 26. rujna 1875. godine u Osijeku, odakle su, na poziv biskupa Strossmayera, došli u Đakovo. Uslijedila je prava koncertna turneja koja je kretala od Pečuha pa do Ljubljane, Trsta gdje je Krežma proglašen prvim guslarom Europe, Beča gdje je na prvo slušanje pridobio sve važnije glazbenike i kritičare da bi se završila u Rimu 2. veljače 1876. godine gdje je boravio biskup Strossmayer koji je bio oduševljen Krežmom i koji ga je rado preporučivao i upoznao s brojnim tadašnjim glazbenim veličinama kao što je Liszt, koji ga je uljudno primio i prisustvovao sljedeći dan njegovu koncertu koji ga je očarao. Talijanski kritičari bili su toliko oduševljeni da su ga proglasili drugim Paganinijem, a glazbeno društvo u Rimu imenovalo ga je 16. veljače svojim počasnim članom. Upravo kada je počeo pokoravati čitav glazbeni svijet, u trenutku tako velike slave i naklonosti, Krežmu je zahvatila opaka bolest - teška groznica koja se razvila u tifus. Čitav je Rim strepio nad novim glazbenim velikanom, no uspio se oporaviti kroz nekoliko mjeseci i čak održati nekoliko oproštajnih koncerata. Nakon koncerata u Mlecima, održao je još malu turneju po hrvatskim gradovima da bi se na kraju vratio u Zagreb, gdje se spremao za novi put po Italiji i Francuskoj, gdje je redom održavao vrhunske koncerte u Veroni, Milanu, Parmi i napokon Parizu, gdje je održao pet koncerata pokorivši tamošnju publiku.

⁷⁷ *Zasluzni Hrvati XIX. stoljeća*, Ivan Črnčić

Usljedio je povratak u Zagreb, zatim koncerti po Pragu 1878. godine, koji su odrađeni po istom scenariju kao i u Rimu i Parizu - Krežma je bio fantastičan, a publika oduševljena. Između 1875. i 1878. godine održao je Krežma 166 koncerata što je uvelike utjecalo na njegovo tjelesno i duševno zdravlje. U travnju 1879. godine odradio je koncert u Zagrebu, ni ne slutivši da će mu on biti i posljednji u tom gradu. Održao je nakon toga brojne koncerte po Dalmaciji da bi ga po povratku u Zagreb dočekala ponuda pruskog dvorskog glazbenog ravnatelja Bilsa iz Berlina, koji mu je nudio veliku plaću za mjesto koncertnog meštra u svom orkestru. Krežma je prihvatio i 1. srpnja 1879. godine preuzeo svoju novu dužnost na kojoj je bio iznimno srdačno dočekan i prihvaćen. Međutim, bolest je ponovno umiješala svoje prste u njegov život. Čir koji mu se napravio u desnom uhu otvorio se prije prijeko potrebne operacije te se gnoj izlio u mozak što je izazvalo delirij i preranu smrt 15. lipnja 1881. godine u njegovoj 19. godini.⁷⁸

Franjo Krežma u kulturnoj će povijesti ostati zapamćen ne samo kao vanserijski guslar i dirigent, nego i po tome što je već kao dijete počeo sam pisati kompozicije, simfonije, koncertne komade, od kojih su najznačajnije kompozicije: *Iz hrvatskog Primorja*, *Uvertira u C-duru*, *Moje sanje* i druge. Krežma je, predstavljajući sebe svijetu, predstavljao i svoju domovinu ostavljajući svagdje glas koji se pamti kroz čitavu povijest, a tako će ostati i ubuduće.

⁷⁸ *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Franjo Krežma

7. ZNAMENITI HRVATSKI VOJSKOVOĐE I ČASNICI

Hrvatski je narod, kao sastavni dio Austro-ugarske monarhije, dao velik broj visokih časnika, generala i vojskovođa kao podršku carskoj vojsci. Hrvatski su vojnici bili izuzetno cijenjeni u svijetu i glasili su kao odani, sposobni i hrabri te su se regrutirali iz svih krajeva Hrvatske, no najveći broj visokih časnika dala je Vojna krajina, Lika i Krbava. Nemoguće bi bilo sve nabrojati, no samo neki koje navodi dr. Pavičić su: „...*Jelačići, grofovi, baruni i plemići, Hibšići, Tomašići, Tomićić, ošeni, Žagari, Ivančići, Matasići, Sarkotić, Cvitković, Perčević, Babići, Petrovići...Jermići, Trtanj, Pintar, Pilar, Torbiglav, Uzelac, Šnjarić, grof Kulmer, grof Pejačević, barun Vukasović, Davidović, Radojević i mnogi drugi...*“⁷⁹ Brojni istaknuti vojni djelatnici koje navodi Slavko Pavičić u svojoj knjizi *Hrvatska vojna i ratna povijest* pokazuju veličinu udjela Hrvatske u raznim borbama i previranjima unutar Europe i šire. Većina navedenih generala istaknula se tijekom Prvog svjetskog rata, u kojemu su sudjelovali kao zapovjednici brigada, divizija, vojnih zborova i slično.

Jedan od vojskovođa koji je zaslužio biti izdvojen od niza također uspješnih vojnika svakako je feldmaršal Svetozar Borojević od Bojne. On se pokazao veoma uspješnim u teškim borbama protiv Rusije, osobito u bitci na Karpatima u prvim mjesecima 1915. godine kada je svojom ustrajnošću i dobrom taktikom zapriječio Rusima prodor prema središtu Mađarske. Na sličnom položaju u Prvom svjetskom ratu bili su i generalpukovnik Puhalo iz Brloga, general pješništva Ljubičić, Čičarić i mnogi drugi. Hrvatska je dala svoga vojnika i na mjesto zapovjednika austro-ugarskog zrakoplovstva, generala Uzelca, kao i admirala Maksimilijana Njegovana na mjestu zapovjednika austro-ugarske ratne mornarice. Za tako mali narod, koji je u Prvom svjetskom ratu brojio oko 6 milijuna stanovnika, Hrvati su dali iznimno velik broj visoko rangiranih zapovjednika. Sukladno tome, Hrvati su u ratu stekli i brojna odlikovanja za hrabrost, kao što je Vojnički red Marije Terezije, najviše vojno odlikovanje. Neki od hrabrih Hrvata dobitnika odlikovanja su: grof Josip Šišković 1758. g. i 1765. g. za zasluge u sedmogodišnjem ratu, grof Josip Drašković 1756. g. i 1758. g., general barun Martin Knežević iz Sv. Helene kao zapovjednik karlovačkih husara u sedmogodišnjem ratu, barun Davidović kao bojnik 1779. g. u Turskom ratu, satnik pl. Sokolović za bitku kod Šabca u Turskom ratu, barun Filip Vukasović kao satnik ličke graničarske pukovnije 1788. g. u Turskom ratu, ban Josip Jelačić za slavno ratovanje 1848./49. g., barun Antun Čorić za oslobođenje Beča 1849. g., barun Mamula za obranu tvrđave Petrovaradin 1849. g., barun Ljudevit Stanković za obranu Temišvara 1849. g.,

⁷⁹ Slavko Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, Nakladničko trgovačko društvo Mato Lovrak, Zagreb, 1998., str. 704.

barun Filipović za osvajanje Bosne i Hercegovine 1878./79., barun Stjepan Jovanović za zauzimanje Hercegovine 1879. i mnogi drugi.⁸⁰ Upravo će neki od njih biti posebno prikazani u sljedećim poglavljima.

7.1. Gavro Rodić (13. prosinac 1812., Vrginmost (današnji Gvozd) - 21. svibnja 1890., Beč)

Gavro Rodić rodio se 13. prosinca 1812. godine u vojničkoj obitelji. Otac mu je bio kapetan u I. banskoj krajiškoj pukovniji, a majka kći kapetana. S nepunih 14 godina, 17. listopada 1826. godine, stupio je u vojsku kao kadet pješačke pukovnije br. 54 u Gradcu. Njegov vojni put tekao je od pravog kadeta, do zastavnika i poručnika da bi 1. listopada 1840. godine bio imenovan natporučnikom, a 7 godina kasnije, 1. lipnja 1847. godine kapetanom-natporučnikom. Za to je vrijeme bio i učiteljem u kadetskoj školi i to s najboljim uspjehom. Još kao poručnik se junački ponio u bitci kod Kladuše u listopadu 1835. protiv Turaka, gdje se imao prilike susresti i s budućim hrvatskim banom Josipom Jelačićem. Prvog travnja 1848. godine premješten je u II. banijsku pukovnicu br. 11 te nešto kasnije imenovan kapetanom, a zatim i pobočnikom bana Jelačića. Uslijedile su titule majora i vrhovnog pobočnika. Sudjelovao je u gotovo svim vojnama s banom, no posebno se istaknuo 29. rujna 1848. godine kod Pakozda, 28. listopada u jurišu na Beč, zatim kod Parendorfa, zauzeća Novog Sada, u okršaju kod Starog Bečeja 25. lipnja 1849. te 14. srpnja u bitci kod Hegyeša. Kod Pakozda i Hegyeša posebno se iskazao za što je dobio priznanje i 22. rujna 1849. godine viteški križ Leopoldova reda, a mjesec dana kasnije vojni križ za zasluge. Nakon rata, Rodić je pozvan u Beč za predsjednika odbora koji se bavio sastavljanjem upravnih zakona za Vojnu Krajinu. Tamo je 24. prosinca 1849. godine postao potpukovnikom, a sljedeće godine vitezom. Sam ban Jelačić odlikovao ga je pismom kojim mu priznaje najveće zasluge za cara i domovinu. Početkom 1859. godine imenovan je Rodić generalom u Dubrovniku, a već 10. travnja preuzeo je zapovjedništvo brigade u Kotoru, a s njom i političku upravu i upravo je na tom mjestu stekao najveće zasluge, dobio red željezne krune i 8. ožujka postao barunom. Uslijedila je kratka epizoda u Temišvaru, nakon čega 1866. godine ponovno dolazi u Italiju, gdje je na početku rata zapovijedao rezervom, no 23. lipnja dobiva zapovjedništvo V. zbornice s kojim se već sljedeći dan u bitci kod Custoze toliko iskazao da je još na bojnopolju imenovan podmaršalom, što je jedna od najsvjetlijih točaka njegovog vojnčkog života. Krajem 1869. godine imenovan je vojnim zapovjednikom u Dalmaciji, gdje je od 22. kolovoza 1870. i namjesnik. Iste je godine, povodom 50. godišnjice službovanja, dobio red željezne krune i pohvalna pisma, jedno povodom okupacije Bosne, a drugo povodom 60.

⁸⁰ S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, str. 705.-710.

godišnjice službovanja. Ubrzo nakon toga, 1. prosinca 1881. godine, zaslužen je umirovljen, uz sva najlaskavija priznanja za službovanje. Umro je u Beču 21. svibnja 1890. godine i sahranjen uz najveće počasti.⁸¹

7.2. Josip Maroičić (6. travnja 1812., Svidnik, Ugarska - 17. listopada 1882., Döbling)

Barun Josip Maroičić ubraja se u najveće vojskovođe koje je Hrvatska dala Habsburškoj Monarhiji u 19. stoljeću. Godine 1825. završio je pučku školu u Beču te je uskoro stupio u gradačku kadetsku pukovnicu. U vojsci je vrlo brzo napredovao od zastavnika preko poručnika pa sve do čina natporučnika 11. prosinca 1834. godine i konačno kapetana 29. rujna 1843. godine. Nakon toga dodijeljen je glavnom zapovjedništvu u Beču i na tom mjestu ostaje tri godine, od 1844. do 1847. godine. Upravo 1847. godine bio je u Mletačkoj članom vojnog odjela koji je popisivao svu Italiju, gdje je 1848. godine buknuła revolucija, a Maroičić je obavljao funkciju kurira s nalogima za pojačanje vojske. U navedenoj revoluciji odigrao je značajnu ulogu sudjelovanjem u bitkama kod Visca, Privana, Oniga, Cornude i Trevisa. Dana 19. svibnja 1848. godine, kapetan Maroičić bio je na čelu vojske grofa Thuna na njenom putu iz Trevisa u Veronu. Zajedno sa svojom četom, uspio je Maroičić spasiti veliki most na Brenti, važan za napredovanje čitavog zbora. Dan nakon toga sudjelovao je u jurišu na utvrđeni neprijateljski tabor kod Vicenze, gdje je stajao u prvom redu protiv neprijatelja kod crkve Madona del Monte i svojim savjetima pomagao austrijskoj vojsci da zauzme šire područje Vicenze. Zbog navedenih zasluga, dobio je čitav niz priznanja: 13. lipnja 1848. godine imenovan je majorom i šefom glavnog stožera, 30. studenog 1848. godine odlikovan viteškim križem Leopoldovog reda za junaštvo kod zauzeća Spiazza i Rivolija, 29. lipnja 1849. odlikovan je viteškim križem vojnog reda Marije Terezije, a 19. studenoga 1849. godine dodijeljeno mu je barunstvo uz epitet „Madona del Monte“ zbog njegova pobjedonosnog djelovanja kod navedenog mjesta. Čitavu revolucionarnu 1848. godinu, sve do veljače 1849. sudjelovao je Maroičić kao vođa glavnog stožera kod svih važnijih opsada u Italiji. Tada je, na zahtjev kneza Windischgrätza, pozvan u Ugarsku gdje je junački sudjelovao u bitkama kod Medischa, Alpára, Makóa i Arada. U međuvremenu je 31. srpnja 1849. promaknut u čin potpukovnika u glavnom stožeru, a nakon okončanja neprijateljstva, 8. studenog 1849., promaknut je u čin pukovnika i imenovan za zapovjednika Ogulinske krajiške pješačke pukovnije br. 3 što mu je predstavljalo posebno zadovoljstvo budući da se tako našao među svojim krajiškim Hrvatima. Na novododijeljenoj poziciji učinio je mnoga dobra za napredak i blagostanje ogulinskoga kraja - njegovom inicijativom otvarale su se škole,

⁸¹ *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Gavro Rodić

gradile ceste, podizalo se gospodarstvo i razvijala se trgovina, a razbojničke čete koje su se nastojale okoristiti takvom situacijom, Maroičić bi vrlo brzo rastjerao. U ogulinskome se kraju zadržao Maroičić sve do 1854. godine kada je imenovan generalom i brigadirom u Zemunu te je u ljeto iste godine sudjelovao sa svojim četama u okupaciji vlaško-moldavskih kneževina.⁸² „*U ratu protiv Pijemonta i Francuske 1859. zapovijedao je brigadom koja je štitila Trst i Rijeku od 18. svibnja do kraja mjeseca. Brigada je potom premještena na donji tok rijeke Po, kao potpora vojsci u delti rijeke za slučaj neprijateljskog pomorskog desanta. No, neprijatelj se nije nikada iskrcao, pa Maroičićeva postrojba nije sudjelovala u akcijama. Od rujna 1859. do veljače 1860. godine Maroičić je postavljen za brigadnog, a potom i za divizijskog zapovjednika u Komoronu. Od rujna 1860. postavljen je isprva za privremenog, a od 21. studenog za stalnog zapovjednika u Rijeci. U čin podmaršala promaknut je 30. prosinca 1860., a onda je priključen stožeru 3. korpusa u Ljubljani, gdje je 6. ožujka iduće godine preuzeo divizijsko zapovjedništvo. Osim toga, još 20. ožujka 1860. počašćen je imenovanjem za titularnog pukovnika-vlasnika 7. linijske pješачke pukovnije.*“⁸³

Nakon navedenih zbivanja, Josip Maroičić našao se u još jednom ratu, onom u Italiji, u ljeto 1866. godine, gdje je imenovan zapovjednikom VII. armijskog korpusa u Južnoj armiji nadvojvode Albrechta. Ovdje je još jednom pokazao svoju genijalnost odigravši presudnu ulogu u ključnoj pobjedi austrijske vojske kod Custoze 24. lipnja 1866. iako je bila brojčano mnogo slabija od talijanske. Maroičićovo je junaštvo nagrađeno 31. kolovoza 1866. godine komanderskim križem Vojnog reda Marije Terezije. Maroičiću je nakon toga povjereno vrhovno zapovjedništvo na čitavom vojskom od 42 000 vojnika, čiji je zadatak bio braniti talijanskoj vojsci napredovanje prema unutrašnjosti Monarhije. Uskoro nakon toga sklopljen je mir između Austrije i Italije, a Maroičić je pozvan da upravlja vojnim poslovima u Budimu i u Brucku na Lajti, a 20. ožujka 1868. imenovan je glavnim zapovjednikom u Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, Tirolu, Istri i Primorju, sa stožerom u Grazu. Mjesec dana poslije, 22. travnja, promaknut je u čin generala topništva, a kruna njegove vojne karijere bila je 13. listopada 1871. godine, kada ga je na 50. godišnjicu službovanja car odlikovao redom Željezne krune I. reda. Za vrijeme bečke svjetske izložbe, 1873. godine, zapovijedao je cijelom bečkom posadom, u nekoliko navrata zastupao je cara prilikom posjeta stranih vladara bečkom garnizonu te primio visoka strana odlikovanja. Nakon što je 12 godina bio zapovijedajućim generalom u Beču, umirovljen je 1. svibnja 1881. godine, kada mu je dodijeljen veliki križ Leopoldova reda s ratnim dekoracijama.

⁸² *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Josip Maroičić

⁸³ Vladimir Brnardić, *Hrvatski vitezovi Reda Marije Terezije (XV); Josip Maroičić (1812.-1882.)*, u: *Hrvatski vojnik*, broj 177, veljača 2008. <http://www.hrvatski-vojn timer.hr/hrvatski-vojn timer/1772008/podlistak.asp> (25. 5. 2012.)

Ovaj vrlo hrvatski vojnik, barun, general umro je 17. listopada 1882. godine.⁸⁴ Josip Maroičić di Madonna del Monte ostat će upisan zlatnim slovima u hrvatskoj i svjetskoj povijesti kao jedan od posljednjih krajiških generala, poznat po svojoj odrješitosti, otvorenosti i hrabrosti.

7.3. Josip Filipović, barun (28. travnja 1819., Gospić - 6. kolovoza 1889., Prag)

Jedan od naših najboljih vojvoda u povijesti, *hrabri osvajatelj Bosne, general topništva*, barun Josip Filipović rođen je 28. travnja 1819. godine u obitelji porijeklom iz Bosne, gdje je nakon njenog pada u turske ruke 1463. godine, jedan ogranak obitelji došao u Liku, a drugi ostao u Sarajevu, prešavši na islam. Filipović je u vojsku stupio već sa 16 godina, primio vojnu naobrazbu u Tullnu na Dunavu, a nadalje su se vojni činovi nizali jedan za drugim - 1836. godine postao je poručnikom, 1843. godine natporučnikom, a 1847. godine kapetanom. Na početku rata u Ugarskoj 1848. godine imenovan je zamjenikom šefa glavnog stožera 1. zbra. Godine 1848. i 1849. služi u stožeru bana Josipa Jelačića i s njim sudjeluje u slamanju ustanka u Beču i revolucije u Ugarskoj. Posebno se istaknuo u bitkama kraj Pandorfa, Moóra, Hegyesa i u svim bitkama u Bačkoj te osobito u listopadskim borbama oko opsjednutog Beča, gdje je 31. listopada 1848. čak i ranjen, no to ga nije spriječilo da i dalje sudjeluje u Jelačićevu pohodu. Daljnja priznanja su se samo redala pa tako 1851. godine postaje potpukovnik i krilni pobočnik bana Jelačića u čijoj službi ostaje sve do 1853. godine kada je premješten za zapovjednika u Bjelovar gdje ostaje do 1858. Sljedeće godine promaknut je u čin generala-majora.⁸⁵ Godine 1859. u činu generala, Filipović sudjeluje u bitkama po sjevernoj Italiji, zajedno s generalom Benedekom. Unatoč porazu kod Solferina 24. lipnja 1859. godine, Filipović je pokazao neviđenu hrabrost i sposobnost u spašavanju ljudstva te je zbog toga odlikovan „redom željezne krune II. razreda“, a kao nositelj toga visokog odlikovanja 20. ožujka 1860. godine stekao je titulu baruna.⁸⁶

Uspješno je sudjelovao i u austrijsko-pruskom ratu 1866., a 1874. godine postaje general topništva i određen je za zapovijedajućeg generala vojnog zbra u Moravskoj sa sjedištem u Brnu i potom iste godine za zemaljskog zapovjednika Češke sa sjedištem u Pragu. Međutim, ono po čemu je barun Filipović ušao u svjetsku povijest jest austrougarsko osvajanje Bosne i Hercegovine. Ova je turska pokrajina dugo vremena bila razdirana nemirima i bunama, a oslabljeni „bolesnik na Bosporu“ nije imao snage ni umijeća smiriti situaciju. Srpski knez Mihajlo Obrenović, kao i crnogorski knez Nikola tražili su od sultana administrativnu upravu

⁸⁴ *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Josip Maroičić

⁸⁵ *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 4, E-Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., str. 235.

⁸⁶ Jure Karakaš, *Mačevi, topovi, muze i popovi*, Rast, Zagreb, 2004., str. 63.

nad Bosnom i podržavali ustanike ne bi li proširili teritorije svojih zemalja. Sva je zbivanja budnim okom pratila Austro-Ugarska. Unatoč raznim diplomatskim nastojanjima da se situacija smiri, ona je kulminirala ratom između Srbije i Crne Gore protiv Turske (1875.-1876.) te rusko-turskim ratom (1877.-1878.). Rat je završen mirom u San Stefanu nedaleko Carigrada, a revizija točaka toga mira obavljena je na Berlinskom kongresu 1878. godine.⁸⁷ Kada je odlukom Berlinskoga kongresa 1878. godine Austro-Ugarska dobila mandat da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu, taj je zadatak povjeren upravo Filipoviću. Iz Praga je premješten u Hrvatsku za glavnog zapovjednika okupacijske vojske. Već 6. svibnja okupio je Filipović 82 000 vojnika i za sjedište svog stožera odabrao Brod. S vojskom je prešao Savu 29. srpnja te slamaajući otpor, preko Dervente, Doboja, Maglaja, Žepča, Vranduka, Zenice, Kaknja, Visokog, Kiseljaka dospio u Sarajevo 19. kolovoza 1878. godine. U zaposjednutoj Bosni i Hercegovini, Filipović je bio vojni i civilni upravitelj 1878.-1880. godine.⁸⁸

Iako je Filipović u Bosni ostao kratko kao civilni i vojni poglavar, za vrijeme njegove uprave vrlo brzo su se uveli red i sigurnost u zemlji zbog čega je i zaradio osobno carevo priznanje. U Bosni ga je naslijedio vojvoda Württemberg, a Filipović se vratio na svoje matično mjesto u Pragu gdje je od 1879. godine upravljao vojnim redom Marije Terezije, gdje je dočekaao i posebno priznanje za odanost i sigurnost domovine povodom 50. godišnjice svoje vojne službe. Bilo bi teško nabrojati sve odlike i visoke redove koje je Filipović posjedovao, no dio titula koje je nosio su, između ostalog: „*velekršnik papinskog Grgurevog i pruskog reda crvenog orla, vitez ruskog reda bijelog orla i osmanskog medžidskog reda 1. razreda, velekršnik belgijskog Leopoldovog reda, talijanskog reda sv. Mavre i Lazara, francuske počastne legije i rumunjskog reda „rumunjske zvijezde“*“.⁸⁹ Umro je 6. kolovoza 1889. godine u Pragu i sahranjen uz velike počasti.

⁸⁷ J. Karakaš, *Mačevi, topovi, muze i popovi*, str. 63.-64.

⁸⁸ *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 4, E-Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., str. 235.

⁸⁹ *Zaslužni Hrvati XIX. stoljeća*, Josip Filipović

7.4. Hrvati kao vojskovođe u turskoj carskoj vojsci

Nakon zaposjedanja hrvatskih krajeva Bosne i Hercegovine, Dalmacije te središnje Hrvatske i Slavonije, turska je vojska preplavila osvojeni teritorij i regrutirala velik broj hrvatskih mladića u svoje redove. Kao i na mnogim drugim položajima, i u vojsci su se Hrvati pokazali kao iznimno sposobni i daroviti te su u skladu s time dosegli i veoma visoke položaje kao što su turski paše, zapovjednici sandžaka, beglerbezi pa čak i veliki veziri. Nekoliko najistaknutijih hrvatskih vojskovođa svojim su junaštvom zaslužili naslov koji nije nosio ni svaki turski sultan, a to je *gazi* - koji se davao za velika osobna junačka ratnička djela. Bilo bi nemoguće navesti sve Hrvate koji su se istakli svojim djelima u turskoj vojsci, no neki od njih su: Ali-paša Rizvanbegović, poznat po borbama s ustanicima kod Sarajeva 1831. godine, beglerbeg pa vezir i valija u Hercegovini, ubijen 1850. godine od Omer-paše Latasa, također Hrvata; Mehmed-paša Atlagić, 1686. godine namjesnik u Bosni i zapovjednik Knina; Hasan-paša Uludž, 1587. godine zapovjednik turske mornarice; Mahmud-paša Bošnjak iz okolice Klisa, 1560. godine namjesnik u Jemenu, a 1565. godine u Misiru; Murat-paša rodnom iz Hrvatske, višegodišnji vrhovni zapovjednik turske vojske u Ugarskoj, od strane turskih povjesničara nazivan je „preporoditeljem turske države“, umro je 1611. godine; Mustafa-paša Lala Kara-Sokolović, sandžakbeg u Požegi, a kasnije beglerbeg u Temišvaru pa vezir i serdar vojske u Jemenu, umro je 1580. godine.⁹⁰

⁹⁰ S. Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, str. 711.-713.

8. ZAKLJUČAK

Iako su se Hrvati u različitim povijesnim razdobljima iz različitih razloga (socijalnih, ekonomskih, političkih) morali ili htjeli iseliti iz vlastite domovine, ta ih činjenica nije spriječila da ostvare impresivne karijere i upišu se zlatnim slovima ne samo u povijest zemalja u koje su selili nego i u svjetsku povijest. Oni su se bavili raznim zanimanjima, najviše pomorstvom i trgovinom, čije su vještine svladali u domovini i upravo su te djelatnosti generirale ekonomski, socijalni i kulturni procvat zemalja u koje bi se doselili. No tu nikako nisu stali. Svojom sposobnošću, upornošću i marljivošću, po kojoj su bili poznati u svijetu, napredovali su do najviših pozicija i stekli ugled na područjima kao što su znanost, književnost, publicistika, vojska i slično, a da pri tome nikada nisu zaboravili svoj nacionalni i kulturni identitet te su s ponosom isticali svoje hrvatske korijene. Upravo zbog čestog zanemarivanja naših najvećih i najčasnijih promotora u svijetu, potrebno je provoditi što više istraživanja vezano uz njihov život i rad i dati im zasluženno mjesto u hrvatskoj povijesti. Ovim se radom nastojao dati pregledan prikaz života i rada nekih od najistaknutijih predstavnika hrvatskih iseljenika u stranim zemljama, poteškoća na koje su nailazili i neprocjenjivih zasluga kojima su zadužili Hrvate u domovini i ostavili neizbrisiv trag u europskoj i svjetskoj povijesti.

9. POPIS PRILOGA:

1. Slika 1: Naftni izvor nakon Lučićeva otkrića,
<http://www.hkv.hr/hkvpedija/znanost/2580-antun-lui.html>
2. Slika 2: Obelisk visok 18 metra, izgrađen u čast Lučićeva pronalaska,
<http://www.croatianhistory.net/etf/et22a2.html>
3. Slika 3: Operna diva Ilma Murska,
<http://www.ogulin.hr/povijest/poznati/poznati-ogulinci/ema-puksec>
4. Slika 4: Tesla kraj svog uređaja za prijenos energije,
http://www.pbs.org/tesla/ll/cs_seated_pop.html
5. Slika 5: Ivan Vučetić, tvorac daktiloskopije,
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Juan_Vucetich_100.jpg
6. Slika 6: Braća Mirko i Stjepan Seljan,
http://centar-seljan.com/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=29
7. Slika 7: Spomen-ploča Ruđeru Boškoviću u Parizu,
<http://dubrovacki.hr/clanak/24440/spomen-ploca-ruderu-boskovicu-u-parizu-jedina-na-kojoj-je-dio-teksta-na-jeziku-koji-nije-francuski>

10. POPIS LITERATURE:

1. Antić, Ljubomir, *Hrvati i Amerika*, Hrvatska sveučilišna naknada: Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2002.
2. Brazda, Mirko, *Dragutin Lerman (1864.-1918.): istraživač nepoznate Afrike*, u: *Matica*, br. 12, 2004.
3. Čizmić, Ivan, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država: Doprinos u ekonomskom, političkom i kulturnom životu*, Globus, Zagreb, 1982.
4. Čizmić, Ivan; Sopta, Marin; Šakić, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
5. Galić, Ljupka, *Ivan Vučetić 1858.-1925.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2008.
6. Holjevac, Većeslav, *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967.
7. *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 4, E-Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998.
8. Karakaš, Jure, *Mačevi, topovi, muze i popovi*, Rast, Zagreb, 2004.
9. Lazarević, Aleksandra-Sanja, *Braća Seljan na Crnom i Zelenom kontinentu*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991.
10. Pavičić, Slavko, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, Nakladničko trgovačko društvo Mato Lovrak, Zagreb, 1998.
11. Perković, Dalibor, *Od Smiljana do vječnosti*, u: *I bi svjetlo! Nikola Tesla*, Naklada Zoro, Zagreb-Sarajevo, 2006.
12. Postružnik, Mladen, *Mirko Seljan-snovi istraživača*, Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“, Karlovac, 2006.
13. Sekso, Ante, *Uz stotu obljetnicu prve prave naftne bušotine*, Antun Lučić - Lukas, *začetnik moderne naftne energetike*, u: *HEP Vjesnik* 120, siječanj 2001.
14. *Zaslужni Hrvati XIX. stoljeća*, Tiskara Rijeka, 1992.
15. Živković, Petar, *Hrvatski velikani u prošlosti*, Boida, Osijek, 2006.

Internet:

1. Brnardić, Vladimir *Hrvatski vitezovi Reda Marije Terezije (XV); Josip Maroičić (1812.-1882.)*, u: *Hrvatski vojnik*, broj 177, veljača 2008.
<http://www.hrvatski-vojn timer.hr/hrvatski-vojn timer/1772008/podlistak.asp> (25. 5. 2012.)
2. Muljević, Vladimir, *Ferdinand Konščak, istraživač Donje Kalifornije i kartograf*, u: *Kolo*, br. 2, ljeta, 2007.

http://www.matica.hr/Kolo/kolo2007_2.nsf/AllWebDocs/Ferdinand_Konscak_istrazivac_Donje_Kalifornije_i_kartograf (25.5.2012.)

3. Žubrinić, Darko, *History of Croatian Science, 20th-21st centuries*, Zagreb, 1995.

<http://www.croatianhistory.net/etf/et22a2.html> (31.5.2012.)